BI WEEKLY

NEWS FROM TROLLEYS

ਟਰਾਲੀ ਟਾਈਮਜ਼

VOL-1
06
- Edition No -

VOICE OF KISAN PROTEST 2020-21 | TROLLEY TIMES | TUESDAY, JANUARY 12TH, 2021

1 ਕਿਵੇਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਰਾਹ
ਨਰਿੰਦਰ ਭਿੰਡਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ

2 किसान आंदोलन 2020: एक क्रांति
प्रशांत भूषण

3 शाहजहांपुर में मेरा अनुभव
रितिक चौधरी

ILLUSTRATION - THUKRAL AND TAGRA

ਜਵਾਨੀ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੱਟਣ ਨੂੰ ਕਾਹਲੀ ਐ, ਜਾਲਿਮ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ

ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

ਜਸਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਨਵਕਿਰਨ ਨੱਤ

ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਹਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਚੱਲ ਰਹੇ ਕਿਸਾਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਭਰਵੀਂ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਹੈ। ਬੈਰੀਕੇਡ, ਜਲਤੋਪਾਂ, ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਡੰਡਿਆਂ ਵਰਗੀ ਹਰ ਔਕੜ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਸਰ ਕਰਦਿਆਂ ਨੌਜਵਾਨ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਏਕੇ ਅਤੇ ਸਬਰ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਕੇ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਿਰਤੀ ਨੌਜਵਾਨ ਕਾਲੇ ਖੇਤੀ ਕਾਨੂੰਨਾ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲਾਮਬੰਦੀ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਨੌਜਵਾਨ ਗਾਇਕਾਂ, ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਜੂਨ-ਜੁਲਾਈ 2020 ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਮਜਦੂਰਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਗੀਤ ਲਿਖਣੇ, ਗਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਕਈ ਗਾਇਕ ਅਦਾਕਾਰ ਆਪਣਾ ਪੇਸ਼ਾ ਛੱਡ, ਖੁਦ ਅੰਦੋਲਨਕਾਰੀ ਬਣ ਗਏ। ਵਕੀਲ, ਪੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਪਾੜ੍ਹੇ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਵਿਚ ਆ ਨਿੱਤਰੇ। ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਸੇਵਾ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਜੁਟ ਗਏ। ਕਲਾਕਾਰ, ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਰ, ਫ਼ਿਲਮਸਾਜ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਕੈਮਰੇ ਅਤੇ ਰੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਹੇਜਣ ਲੱਗੇ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਮਰਹਮ ਪੱਟੀ, ਦਵਾਈ ਬੂਟੀ ਨਾਲ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਹੈਂਕੜ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਜਖਮ ਭਰੇ। ਇੰਜੀਨਅਰਾਂ, ਤਕਨਾਲੌਜੀ ਜਾਣੂਆਂ ਨੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਸਾਈਟਾਂ ਟਵਿਟਰ ਅਤੇ ਫੇਸਬੁਕ ਉਪਰ ਮੋਰਚਾ ਸਾਂਭਿਆ। ਦੇਸ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ। ਜੇ ਇਹ ਅੰਦੋਲਨ ਐਨੀ ਛੇਤੀ ਇਸ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕਿਸਾਨ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਹੋਸ਼ ਕਬੂਲਿਆ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜੋਸ਼ੀਲਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ।

26 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਨਵਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜਲਵੇੜਾ ਭਾ. ਕਿ. ਯੂ. ਚੜੂਨੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ ਅਤੇ 26 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਜਲਤੋਪ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮੋੜਦਿਆਂ ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਅਤੇ ਵੀਡੀਓ, ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਬਣੀ। ਉਹ ਜੂਨ ਜੁਲਾਈ ਤੋਂ ਲਾਮਬੰਦੀ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਆਉਣ ਵਿਚ ਬੈਰੀਕੇਡ ਪਾਸੇ ਕਰਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਏਥੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਸਾਫ ਸਫਾਈ, ਸੇਵਾ, ਸੁਵਧਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਾਰਜ, ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣ, ਸੱਥ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੇ ਸਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਲੜਨਾ, ਅਵਾਜ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨਾ ਅਸੀਂ ਭੁੱਲ ਚੁਕੇ ਸਾਂ; ਹੱਕ ਸੱਚ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਜੋ ਜਾਚ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਆਏਗੀ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਪਹਿਲੀ ਦਫ਼ਾ ਐਨੇ ਵੱਡੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ ਹਨ। ਓਹ ਬੇਸ਼ੱਕ ਇੱਕ ਜੋਸ਼ ਭਰਪੂਰ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਲਗਾਤਾਰ ਧਰਨਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਕੇ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ- ਵਟਾਂਦਰੇ ਕਰਕੇ, ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਓਹ ਜਾਨਣ ਲੱਗੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੀ ਲੜਾਈ ਸਿਰਫ਼ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨ ਕਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਕਰਵਾਉਣ ਤੱਕ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਬਲਕਿ ਓਹ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਸਾਡੀ ਪਹਿਲੀ ਜਿੱਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਮਨਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੋ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੀ ਸਟੂਡੈਂਟ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕੱਲੀ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੱਜ ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਸੀਂ ਕਿਸਾਨੀ ਦੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਇੱਥੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਲੜ ਰਹੇ ਹਾਂ ਪਰ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਮਹਿੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਘਟਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਜਿੱਤ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲਈ ਹੋਰ ਬਲ ਬਖਸ਼ੇਗੀ।

ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਬਾਰੇ ਭਾ. ਕਿ. ਯੂ. ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਦੇ ਸੂਬਾ ਆਗੂ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਲਾਮਬੰਦੀ ਅਤੇ ਸੁਹਿਰਦ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਰੀ ਮੁਕਤੀ ਵੱਲ ਸੇਧਿਤ ਲਹਿਰ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਨ ਦੀ ਹਲੇ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨੀ ਘੋਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਬਦਲਾਓ ਹੈ ਕਿ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਈਆਂ ਔਰਤਾਂ ਖੁਦ-ਬ-ਖੁਦ ਸਿਆਸੀ ਘੋਲਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਾਰਕੁਨ, ਵਕੀਲ, ਪੱਤਰਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ ਘੋਲਾਂ ਦੀ ਦਸਤਕ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਸੰਯੁਕਤ ਕਿਸਾਨ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਆਗੂ ਡਾਕਟਰ ਦਰਸ਼ਨਪਾਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਜਿਵੇਂ ਟੌਲ ਪਲਾਜਿਆਂ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ, ਅਦਾਨੀ ਅੰਬਾਨੀ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਮਾਰਚ ਨੇ ਸਤੰਬਰ 2020 ਤੋਂ ਹੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਾਲ਼ ਜੋੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰਕੇ ਘੋਲ ਵਿਚ ਇਕਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਲੜਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਾਲ਼ ਜੋੜਿਆ। ਦਿੱਲੀ ਨਾਲ਼ ਮੱਥਾ ਲਾਉਣ ਵਿਚ ਹਰ ਸੂਬੇ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋਈ। ਪਰ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਹੋਸ਼ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਨੂੰ ਇਕਸਾਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਅਨੁਸ਼ਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਕ ਰਹਿ ਕੇ ਘੋਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਜੋ ਕਿ ਕਾਲੇ ਖੇਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵਾਪਿਸ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ, ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਸਾਨ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਸਮਝਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਹਿਮ ਫ਼ੈਸਲੇ

ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਕਿਹਾ: ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨਾਕਾਮ, ਕਿਸਾਨੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਹੀ, ਲਾਵਾਂਗੇ ਖੇਤੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਤੇ ਰੋਕ
ਪੰਜਾਬ ਭਾਜਪਾ ਆਗੂਆਂ ਹਰਜੀਤ ਗਰੇਵਾਲ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਜਿਆਣੀ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਬਾਈਕਾਟ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ
13 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਲੋਹੜੀ, ਕਾਲ਼ੇ ਖੇਤੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਸਾੜ ਕੇ ਮਨਾਈ ਜਾਵੇਗੀ
15 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਹੋਵੇਗੀ ਨੌਵੇਂ ਗੇੜ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ
18 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਮਹਿਲਾ ਕਿਸਾਨ ਦਿਵਸ
26 ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਟਰੈਕਟਰ ਮਾਰਚ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਭਰਤੀ

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਹਰ ਵਾਰ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਜਾਂ ਐਮ. ਐੱਸ. ਪੀ. ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸਾਨ ਆਗੂ ਹਰ ਵਾਰ ਖੇਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਕਿਸਾਨ ਆਗੂ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਰਾਜੇਵਾਲ ਨੇ ਸਖਤੀ ਨਾਲ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਦੇ ਦੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਟਰਕਾਉਣ ਦੇ ਇਸ ਵਤੀਰੇ ਤੋਂ ਬਾਜ ਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਕ ਆਗੂ ਨੇ "ਜਾਂ ਮਰਾਂਗੇ ਜਾਂ ਜਿੱਤਾਂਗੇ" ਦੀ ਤਖਤੀ ਲਾ ਕੇ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ। ਬੀਬੀਸੀ ਦੇ ਪੱਤਰਕਾਰ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਕਿ ਇਹ ਬੇਸਿੱਟਾ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹਿਣ ਗੀਆਂ, ਕਿਸਾਨ ਆਗੂ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਗਰਾਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕੇ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਲੜਨ ਦਾ ਮਾਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਘੋਲ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਭਾਜਪਾ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਨਹੀਂ ਥਿੜਕਦੀ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣਾ ਢੀਠ ਵਤੀਰਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੀਟਿੰਗ 'ਚ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਤੋਂ, 7 ਦਿਸੰਬਰ ਦੇ ਟਰੈਕਟਰ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨੀ ਦਾ ਰੋਸ ਤਿੱਖਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਚੋਰ ਮੋਰੀਆਂ ਬੰਦ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਚ ਸਾਬਕਾ ਅਮਰੀਕੀ ਸਦਰ ਡੋਨਾਲਡ ਟਰੰਪ ਦੇ ਭੜਕਾਏ ਸੱਜ ਪਿਛਾਖੜੀ ਗੋਰੇ ਹੁੱਲੜਬਾਜਾਂ ਨੇ ਤੋੜਭੰਨ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਨੇ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਟਵੀਟ ਕਰਕੇ ਦੁੱਖ ਜਾਹਿਰ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਾਹਰ ਬੈਠੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਰਹੇ ਲੱਖਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹਨ। ਯਾਦ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ, ਡੋਨਾਲਡ ਟਰੰਪ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਰੈਲੀਆਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਜਪਾ ਦੇ ਹੱਥਠੋਕੇ ਹੁੱਲੜਬਾਜ, ਜਾਮੀਆ, ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਾਂਝੇ ਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਤਮਈ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁੰਡਾਗਰਦੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਪੁਲਿਸ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਅੰਦੋਲਨਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ੇਲਾਂ ਵਿਚ ਸੁਟਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਮੋਰਚੇ ਨੇ ਇਸ ਲੋਕ ਦੋਖੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਕਾਰਡ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਏਨੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲਾਮਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਾਜਪਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਰਾਹ ਫੜਨਾ ਵੀ ਕਾਲੇ ਖੇਤੀ ਕਾਨੂੰਨਾ ਦਾ ਫੰਦਾ ਆਪਣੇ ਗਲ ਪਾਉਣ ਵਰਗਾ ਹੈ।

9 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਸਰ ਛੋਟੂ ਰਾਮ ਦੀ ਬਰਸੀ ਸੀ। 1938 ਈਸਵੀ ਦੇ ਕੀਤੇ ਖੇਤੀ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜਮੀਨਾਂ ਦੀ ਕੁਰਕੀ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਟੀਕਰੀ ਦੀ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਿਸਾਨ ਆਗੂ ਰੁਲਦੂ ਸਿੰਘ ਮਾਨਸਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੱਜ ਸਰ ਛੋਟੂ ਰਾਮ ਵਰਗੇ 500 ਆਗੂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਭਾਜਪਾ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਰਹੇ ਅੰਦੋਲਨਕਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਇਰਾਦਾ ਕਤਲ ਵਰਗੇ ਸੰਗੀਨ ਪਰਚੇ ਦਰਜ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਕਬੂਲ ਗੀਤ 'ਕਿਸਾਨ ਐਨਥਮ' ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤਕਾਰ ਸ਼੍ਰੀ ਬਰਾੜ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਗੀਤ ਵਿਚ ਹਿੰਸਾ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਣ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਤਹਿਤ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤਸ਼ੱਦਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੂਬੇ ਦੀ ਹੁਕਮਰਾਨ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਭਾਜਪਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸੁਰ ਰਲ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਲੋਕ ਰੋਹ ਮੂਹਰੇ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸੂਬੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਰਾਜ, ਸਿਰਫ਼ ਵੋਟਾਂ ਨਾਲ਼ ਪੰਜ ਸਾਲੀਂ ਚੋਣਾ ਜਿੱਤ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰ ਕੇ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਰਾਜ ਦੀ ਅਸਲ ਤਰਜ਼ਮਾਨੀ ਅੰਦੋਲਨਕਾਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਨਾ ਕਿ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਘਰਾਣਿਆਂ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਚੋਣਾਂ ਲੜਨ ਵਾਲ਼ੇ।

ਸਮੂਹਿਕ ਚੇਤਨਤਾ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼

ਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਸਿੰਘੂ ਮੋਰਚਾ; ਸਪੋਕਸਮੈਨ ਟੀਵੀ ਨਾਲ਼ ਇੰਟਰਵਿਊ ਵਿਚੋਂ

ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਕ ਮਤਭੇਦ ਤਾਂ ਰਹਿਣਗੇ ਹੀ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਨੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਹੌਸਲਾ ਅਫਜਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਵੱਲ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਉਹ ਗੱਲ ਉਹਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣੀ ਵੀ ਜਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜੇ ਸਮੂਹਿਕ ਚੇਤਨਤਾ ਦਾ ਸਤਰ ਵਧੇਗਾ ਤਾਂ ਸਿਆਣਪ ਵਧੇਗੀ, ਆਗੂ ਨੂੰ ਵੀ ਓਨਾ ਸਿਆਣਾ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ।
ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਆਗੂਆਂ ਵਿਚ ਪੁਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਤਾਂ ਇਹੋ ਚਾਹੇਗੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਆਗੂਆਂ ਤੇ ਵਿਸਾਹ ਟੁੱਟੇ। ਜੇ ਦੀਪ ਸਿੱਧੂ ਅਤੇ ਲੱਖੇ ਸਿਧਾਣੇ ਵਰਗੇ ਨੌਜਵਾਨ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨਾਲ਼ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਪਾਟੋਧਾੜ ਹੋਰ ਵਧੇ।

ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਹੀ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤ ਵੀ ਪੂਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਣ। ਉਸ ਚੀਜ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਨੌਜਵਾਨ ਸਿੰਘੂ ਜਾਂ ਟੀਕਰੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਉਹ ਲੋਕ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਆਇਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਰੋਸ ਨਾਲ਼ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਆਪਸੀ ਟਕਰਾਉ ਬਹੁਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਲੱਖੇ ਸਿਧਾਣੇ ਵੀਰ ਨੂੰ ਇਹ ਗਿਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਐ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ ਕੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ਼ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦੇ। ਉਹ ਆਹੁਦਰੇਪਣ ਨੂੰ ਵਧਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਦੀਪ ਸਿੱਧੂ ਵੀਰ ਵੱਲੋਂ ਮਸਲਾ ਇਹ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਬਹੁਤ ਤਿੱਖੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦੀਪ ਸਾਨੂੰ ਯੋਗ ਆਗੂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਟੇਜ ਕਿਉਂ ਦੇਈਏ।

ਏਦਾਂ ਦੇ ਕਾਫੀ ਮਸਲੇ ਹਨ ਪਰ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ਼ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਮੂਹਿਕ ਪੱਖ ਤੇ ਆਉਣ ਦਾ ਹੈ। ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਜਾਂ ਸੱਜੇ ਪੱਖੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਖੀ ਹੋਣਾ ਛੱਡ ਕੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਪੱਖੀ ਹੋਣ ਦਾ ਹੈ।

ਆਸ਼ਿਕ, ਸ਼ਾਇਰ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨੇ ਇੱਕੋ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ
-ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ

ਸੋਚਦਾ ਪੰਜਾਬ

ਹਰਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਕਦੇ-ਕਦੇ ਇਉਂ ਲੱਗਦੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਸਾਜਣ ਤੇ ਹੀ ਲੱਗਿਆ ਰਿਹਾ; ਬਲਕਿ 'ਹੁਣ' ਵੀ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ। ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਾ ਜੱਗ ਆਪਣੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਭੁਲਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਹੀ ਘੜ-ਤਰਾਸ਼ ਰਿਹੈ। 'ਪੰਜਾਬ' ਸ਼ਬਦ ਜਿਵੇਂ 'ਸ਼ਹਾਦਤ' ਦਾ ਸਮਾਨਅਰਥੀ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਜਾਚੇ ਦੁਨੀਆ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਭੰਨਦੀ-ਤੋੜਦੀ ਰਹੀ ਪਰ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਿੱਕ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਡੂੰਘਾ ਉੱਕਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਭੰਨ-ਤੋੜ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸ਼ਾਹ-ਫ਼ਕੀਰ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ਼ੋ-ਨਾਲ਼ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਰਿਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੰਗਰੋੜ 'ਤੇ ਸੱਟ ਮਾਰਨ ਤੁਰੀਆਂ ਵਹੀਰਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਤੋੜ ਤਾਸੀਰ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿਰਜਦੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਕੋਹੇਨੂਰ ਹੀਰਾ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਜੜ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ਪਰ ਕੋਹੇਨੂਰ ਤੋਂ ਵੀ ਮਹਿੰਗੀ ਉਹਦੀ ਲਿਸ਼ਕ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਛੱਡ ਗਏ।

ਪੰਜਾਬ ਹੈ ਕੀ ? ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਦਰਿਆ, ਨਾ ਪਹਾੜ, ਨਾ ਮੈਦਾਨ। ਨਾ ਕਵਿਤਾ, ਨਾ ਗੀਤ, ਨਾ ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ। ਚਾਲਾਂ ਚੱਲਦੇ ਡਰਪੋਕ ਦਿਮਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਤੋਂ ਜਮਨਾ ਪਾਰ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਧਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁੜਤੇ ਚ ਪਿਆ ਸਾਦਾ ਤੇ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਜਿਹਾ ਵੱਟ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਲੱਗਦੈ। ਫੁੱਟ ਰਹੇ ਪੱਤਿਆਂ ਤੇ ਲਮਕਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ 'ਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਦਿਸਦੈ। ਬਾਬੇ ਫ਼ਰੀਦ ਦੀ ਖ਼ਾਨਗਾਹ 'ਚ ਉੱਬਲਦੇ ਡੇਲਿਆਂ 'ਚੋਂ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਹੀ ਟੋਲਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਕਨ੍ਹਈਏ ਦੀ ਮਸ਼ਕ 'ਚੋਂ ਚਿਉਂਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਬੇ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖੰਡੇ 'ਚੋਂ ਸਿੰਮਦੀ ਅੱਗ ਤੀਕਰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਹੈ ਵੀ ਕੀ ? ਸਾਡੇ ਭਾਅ ਦੀ ਤਾਂ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਉਹ ਦਾਣਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜੋਗੀ ਹੋਇਆ ਪੂਰਨ ਲੂਣਾ ਦੀ ਤਲੀ 'ਤੇ ਧਰਦੈ। ਦੱਸੋ ਕੀ ਕਰੀਏ ?

ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਪੰਜਾਬ, ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਦਿੱਖ ਅਸਮਾਨਾਂ ਤੱਕ ਫੈਲੀ ਨਿੱਤਰੇ ਲਹੂ ਦੀ ਟਕਸਾਲ ਹੈ। ਪਰ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਮੱਥਿਆਂ 'ਚ ਸਾਡੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਸਿਰਜਿਆ-ਸਾਜਿਆ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਮਤਲਬ ਜ਼ਰੂਰ ਲਿਸ਼ਕਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਮਤਲਬ ਤੇ ਅਰਥ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਜ਼ਰੀਏ ਜੁੜਦੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜ-ਮਤੇ ਸਮਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣ। ਇਹੀ ਸਾਂਝਾ ਅਰਥ ਉੱਡਦੀ ਧੂੜ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਕਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨਾ ਇੱਕ ਦਿਨ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ ਮਹਿਮਾ ਸੰਗ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਿਰੋਲ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਹੁਲਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਕੱਚੇ ਜਜ਼ਬਾਤ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਝਾਕ ਕੇ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਲਿਕ ਮਾਇਨਾ ਸਾਡੇ ਹੱਡ-ਮਾਸ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣੇ। ਗੰਭੀਰਤਾ ਅਤੇ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਸਾਡੇ ਲਹੂ ਦਾ ਹੀ ਕੋਈ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਣ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਹੱਸਦੇ-ਗਾਉਂਦੇ, ਖੇਡਦੇ, ਕੌਡੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ 'ਸੋਚਦਾ ਪੰਜਾਬ' ਵੀ ਤਾਂ ਚਾਹੀਦੈ। ਰੱਬ ਰਾਖਾ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇ।

ਧਰਤ ਸੁਹਾਣੀ 'ਤੇ ਹਲ਼ ਵਾਹਿਆ, ਖ਼ੂਹਾਂ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਇਆ

ਵਿੱਕੀ ਮਹੇਸਰੀ, ਸਿੰਘੂ ਮੋਰਚਾ

ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੇ ਤੇਲੰਗਾਨਾ ਤੋਂ ਇਸ ਯੁੱਧ ਦੇ ਪਿੜ ਚ ਆਈਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੇਲਗੂ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਰੋਹ ਦਾ ਇਕ ਜਬਰਦਸਤ ਸੁਰ ਛੇੜ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾਈ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਦੇ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਇਸ ਗੀਤ ਨੂੰ ਧਰਤ ਗੀਤ ਜਾਣ, ਨਾਲ ਰਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਵਾਰੀ ਸਾਡੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ' ਤੁਰਿਆ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਫ਼ਰੀਦਾ' ਗਾ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਤੇ ਹੁਣ ! ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਚ ਆਖਿਆ 'ਬਾਈ ਮੈਂ ਨਵਾਂ ਲਿਖਿਆ ਗੀਤ ਸੁਣਾਉਣਾ', ਮੈਂ ਭਰਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਉਸਤੇ ਸੁੱਟਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਉਹ ਗਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

"ਧਰਤ ਸੁਹਾਣੀ 'ਤੇ ਹਲ਼ ਵਾਹਿਆ, ਖ਼ੂਹਾਂ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਇਆ।
ਮੁੜਕਾ ਗਾਇਆ, ਖ਼ੂਬ ਸਲਾਹਿਆ, ਜਿਸਨੇ ਅੰਨ ਉਗਾਇਆ।
ਜਿਸਦਾ ਲਾਲੋ ਸੰਗ ਪਿਆਰ
ਦਿੰਦਾ ਭਾਗੋ ਨੂੰ ਦੁਰਕਾਰ
'ਤੇ ਫਿਰ ਗੱਲ ਹੋਈ 'ਇੱਕ' ਨਾਨਕ ਦੀ"

ਗਾਣੇ ਦੀ ਹਰ ਸਤਰ ਉਲਝੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਤਾਣੀ ਸੁਲਝਾਉਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਦਗ ਦਗ ਭਖਦੀ ਲਾਟ ਵਾਂਗ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬਣ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬਿਰਜਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਕਿਰਤਾਂ ਤੇ ਡਾਕਿਆਂ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਕੂੜ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਖੁੱਸਣ ਤੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਉਂਦੇ ਕਬਰਾਂ ਦਾ ਰੁਖ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਪਤਲਾ, ਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾ ਚੜ੍ਹਿੱਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰਤੇਜ ਸਿੰਘ ਸਫ਼ਰੀ ਹੈ। ਘਰ ਦੀ ਛੱਤ ਥੱਲੇ ਸਿਰ ਦੇਈ, ਹਾਲਤਾਂ ਨਾਲ ਕੁਸ਼ਤੀ ਖੇਡਦਿਆਂ ਇਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਐਮ ਏ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਸੋਚ ਰਿਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਤਾਂ ਹਾਸਿਲ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਆਂ। ਜਦੋਂ ਮੀਂਹ ਨੇ ਤੰਬੂ ਪੱਟ ਦਿਤੇ ਸਨ, ਤੇ ਸੜਕ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਚਿੱਕੜ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਸਾਡੇ ਸਿੰਘੂ ਬਾਰਡਰ ਵਾਲੇ ਘਰ ਚੜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਪੀਪਾ ਬੌਕਰ ਚੱਕ ਪਾਣੀ ਕੱਢਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਸਾਥੀ ਬਿਨੋਏ ਵਿਸ਼ਵਮ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਆਇਆ, ਗੁਰਤੇਜ ਨੇ ਨੈਟ NET ਕੁਆਲੀਫਾਈ ਕਰ ਲਿਆ।" 2020 ਨੇ ਕੁਝ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਅਦ 2021 ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਬੀ ਬੀ ਸੀ ਤੋਂ ਰੂਪਾ ਫੋਨ ਕਰ ਆਖਦੀ ਏ, 'ਤੁਹਾਡਾ ਰਾਤ ਦਾ ਰੁਝੇਵਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਅਸੀਂ ਨਵਾਂ ਸਾਲ ਇਪਟਾ ਮੋਗਾ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਘੂ ਬਾਰਡਰ ਤੇ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਆ ਰਹੇ ਆ।' ਬਲਦੀ ਧੂਣੀ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਜਵਾਨ ਬੁਜ਼ੁਰਗ ਸਭ ਆਣ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਕੈਮਰੇ ਦੀ ਅੱਖ ਵਾਲੀ ਪੁਤਲੀ ਸੁੰਘੜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਤੇਜ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ 'ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਹਾਲ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ' ਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਘੋਲ ਚ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਜੋ ਨਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਕਾਫ਼ਲਿਆਂ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ ਹਨ। ਓਸ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੰਗ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬ ਤੇ ਡਟੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਾਵਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪੀ ਕੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਣਗੇ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਮਾਂਵਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿੱਘੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਆਪਣੇ ਘੇਰੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਿਪਾਹੀ, ਲਾਲੋਂਆਂ ਦੇ ਸੰਗ ਯੁੱਗਾਂ ਤੋਂ ਖੜ੍ਹੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਸ ਫੌਜ ਕੋਲ ਰੁਕਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲੁੱਟ ਦਾ ਰਾਜ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਚ ਦੇਰ ਨਹੀਂ। ਕਿਰਤਾਂ ਦੇ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹੀ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਅਸਲੀ ਵਾਰਿਸ ਹੋਣਗੇ। ਤਖ਼ਤ ਫੈਲ ਕੇ ਕੁਲ ਧਰਤੀ ਜੇਡ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ 'ਲਾਜ਼ਿਮ ਹੈ ਕਿ ਹਮ ਭੀ ਦੇਖੇਂਗੇ' ਦਾ ਹਰ ਲਫ਼ਜ਼ ਸੱਚ ਹੋ ਨਿਬੜੇਗਾ।

ਗੁਰਤੇਜ ਇਸ ਜੰਗ ਨੂੰ ਆਉਣੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਆਪਣੀ ਲੇਖਣੀ ਰਾਹੀਂ ਬਾਰੂਦ ਮੁਹਈਆ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ। ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕਾਫਲਿਆਂ ਚ ਹਨੇਰੇ ਤੰਬੂਆਂ ਚ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਾਂਵਾਂ ਵਾਲੇ ਲੱਖਾਂ ਗੁਰਤੇਜ ਸਫ਼ਰ ਤੇ ਹਨ। ਜੋ ਲੋਚਦੇ ਨੇ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਲੁੱਟ ਤੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਸਭ ਪੁਲੰਦੇ ਵਗਾਹ ਮਾਰੇ ਤੇ ਕਿਰਤੀ ਹੱਥਾਂ ਲਈ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਤੇ ਮੋਹਰ ਲਾ ਦੇਵੇ। ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਰਿਸ, 'ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਕੌਮੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਗਾਰੰਟੀ ਕਾਨੂੰਨ' ਲਈ ਕਿਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਮ ਬੁਲੰਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਲਾ, ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਜਲਦ ਹੀ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਤੇ ਡੇਰੇ ਲਾਉਣ।

ਜਦੋਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਦੀ ਜ਼ਿਦ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ ਹੋਇਆ ਅੰਦੋਲਨ

ਅਤੁਲ ਆਜ਼ਾਦ

ਘਟਨਾ 1947 ਦੀ ਹੈ। ਲਾਰਡ ਵੈਵੇਲ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਵਾਇਸਰਾਏ ਸਨ। ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ (ਅੱਜ ਰਾਜਸਥਾਨ) ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ ਜਿੰਨਾ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਅਧੀਨਤਾ ਕਬੂਲ ਲਈ ਸੀ। ਰਿਆਸਤੀ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਭਿਆਨਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ਾਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਲਾਰਡ ਵੈਵੇਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਭਰਤਪੁਰ ਦੇ ਕੇਵਲਾਦੇਵ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਆਏ ਤਾਂ ਸ਼ਾਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਵਿੱਚ ਵਗਾਰ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਕੁਛ ਜਾਟਵ ਅਤੇ ਕੋਲੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭਿਆਨਕ ਠੰਡ ਵਿੱਚ ਝੀਲ ਦੇ ਠੰਡੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿਕੇ ਮਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬੱਤਖਾਂ ਚੁੱਕਣ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਵਗਾਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਫੈਲੀ ਤਾਂ ਲਾਲ ਝੰਡਾ ਕਿਸਾਨ ਸਭਾ, ਮੁਸਲਿਮ ਕਾਨਫਰੰਸ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੇ ਇਸਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਪੂਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਬਰਦਸਤ ਅੰਦੋਲਨ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵਗਾਰ ਰੋਕਣੀ ਪਈ। ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਅਰੇ ਸਨ 'ਲਾਰਡ ਵੈਵੇਲ ਵਾਪਸ ਜਾਓ', 'ਬੀਕਾਨੇਰ ਨਰੇਸ਼ ਵਾਪਸ ਜਾਓ।'

ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਸੱਤ ਦਹਾਕਿਆਂ ਬਾਦ, ਜਦੋਂ 2021 ਦੀ ਕੜਾਕੇ ਦੀ ਠੰਡ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ ਅੰਦੋਲਨ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇੱਕ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਠੰਡ ਦੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਪਰਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਪਰਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਹੁਕਮਰਾਨ ਹਾਰੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਹਾਰਨਗੇ......।

To Submit writings, Please email us at
ਲਿਖਤਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ, ਸਾਨੂੰ ਈਮੇਲ ਕਰੋ
लिखतें भेजने के लिए हमें ईमेल करें:
Timestrolley@gmail.com

To submit pictures visit
ਫੋਟੋਆਂ ਭੇਜਣ ਲਈ
तसवीरों के लिए यहाँ जाएँ
Kisanekta.in

ਨੌਜਵਾਨ ਗਾਇਕ, ਆਗੂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਸਿਆਸਤ

ਸੰਗੀਤ ਤੂਰ

ਕੰਵਰ ਗਰੇਵਾਲ, ਹਰਫ਼ ਚੀਮਾ ਤੇ ਕਨੂੰਪ੍ਰਿਆ 25 ਸਤੰਬਰ, 2020 ਦੀ ਭਾਰਤ ਬੰਦ ਦੇ ਸੱਦੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਘੋਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਕੁਝ ਕਰਨ ਅਤੇ ਘੋਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਹੀ ਯੋਗਦਾਨ ਲੱਭਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਫੋਨ ਕਾਲ ਨਾਲ਼ ਇਹ ਤਿੰਨ ਜਣੇ ਸਤੰਬਰ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਤੇ ਸਾਂਝੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। "ਲੜਾਈ ਕੀ ਹੈ," ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਕਨੂੰਪ੍ਰਿਆ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ। ਕੰਵਰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਲਈ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਚਾਹ ਲਿਜਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਉਂਦਿਆਂ ਗਰਮ ਚਾਹ ਦਾ ਡੋਲੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗੋਡੇ ਵਿੱਚ ਵੱਜਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। "ਇਹ ਖੇਤ ਵੱਲ ਲੱਗੇ ਗੇੜੇ ਸਨ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦਾ ਇੰਨਾ ਮੋਹ ਪਿਆ," ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਪੰਜ ਕਿੱਲਿਆਂ 'ਚੋਂ ਹੋਈ ਫ਼ਸਲ ਨਾਲ ਪਰਿਵਾਰ ਪਾਲਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਚੋਂ ਵੀ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਝਲਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤੀ ਕਿਵੇਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਪਾਲ਼ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰਫ਼ ਚੀਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ। ਜਿੰਨਾ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਧਰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ, ਓਨਾ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਗਏ। ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਜੋੜ ਨੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵਧਾਈਆਂ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਇਹ ਸਮਝ ਆਇਆ ਕਿ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਉਲੀਕੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਚੱਲ ਕੇ ਘੋਲ ਵਿੱਚ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨਾਲ਼ ਜੁੜਨ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

"ਕੰਵਰ ਬਾਈ ਜੀ ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਕੰਪੋਜ਼ ਕਰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਮੈਂ ਗੀਤ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ।" ਹਰਫ਼ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਕ "ਲੋਕਾਂ ਲਈ" ਤੇ "ਲੋਕਾਂ ਦਾ" ਗਾਉਣ ਲਈ "ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ" ਜਾਨਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨੀ ਦੇ ਘੋਲ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲ 'ਚ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਤੇ ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਗੀਤ, ਜੋ ਕਿ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਘੋਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਸਕਣ, ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ। "ਕਨੂੰ ਨਾਲ਼ ਸਾਂਝ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿਖਾਇਆ," ਹਰਫ਼ ਦੱਸਦੇ ਹਨ| ਉਹ 2017 ਵਿਚ ਕਨੂੰਪ੍ਰਿਆ ਲਈ ਕੰਪੇਨ ਕਰਨ PU ਵੀ ਗਏ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਨੂੰਪ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ, ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ਼ ਜੁੜਨਾ ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਆਪ ਸਿੱਖਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। "ਆਪ ਨਾਲ਼ ਸਾਨੂੰ ਲੜਦਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਸਿਸਟਮ ਦਾ ਲੜਨਾ ਕਨੂੰਪ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ," ਕੰਵਰ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ।

ਕਨੂੰਪ੍ਰਿਆ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨਕਲਾਬ ਉੱਥੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਅਸੀਂ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਕੰਵਰ ਅਤੇ ਹਰਫ਼ ਨਾਲ਼ ਰਾਬਤਾ ਇੱਕ ਅਚਨਚੇਤ ਕਦਮ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੀ ਉਹ ਇਹ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜ ਸਕੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨਾ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬਬੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਕਨੂੰਪ੍ਰਿਆ ਇਸ ਇਕਜੁੱਟ ਹੰਭਲੇ ਨੂੰ ਸਹਾਇਕ ਕੰਮ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਜਥੇਬੰਦ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ, ਜਥੇਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ 'ਚ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਤਾ ਹੋਵੇ। "ਸਾਡੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਕੰਵਰ ਤੇ ਹਰਫ਼ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਸੀ।" ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰਿਆਣਾ 'ਚੋਂ 25 ਸਤੰਬਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਏ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਕੁੱਟਮਾਰ ਨੇ ਅੰਦਰੋਂ ਝੰਜੋੜਿਆ। "ਸ਼ਾਇਦ ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਤੇ ਹੋਏ ਪੁਲੀਸ ਲਾਠੀਚਾਰਜ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਝੰਜੋੜਿਆ ਹੋਵੇਗਾ," ਕਨੂੰਪ੍ਰਿਆ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਜਵਾਨੀ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਝੰਜੋੜੀ ਹੈ ਪਰ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਜਥੇਬੰਦ ਦਿਸ਼ਾ ਦੀ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਰਹੇ।

ਕਨੂੰਪ੍ਰਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਤੈਅ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਰ ਕੀ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਿਹੜਾ ਐਸਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ ਜੋ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਵਧਾਵੇ ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਲੀਹ ਤੇ ਰੱਖੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਡਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਹਰ ਨਾਮ ਨਾਲ਼ ਉਹਨਾਂ ਧਰਨਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਿਖੀ ਜਿੰਨਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ। ਉਸ ਮੀਟਿੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਇਕੱਠੇ 50 ਤੋਂ ਵੱਧ ਧਰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹਾਜਰੀ ਲਵਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਨਾਲ਼ ਹੌਸਲਾ ਵਧਿਆ। ਪ੍ਰੋਟੈਸਟ, ਆਨਲਾਈਨ ਕੰਪੇਨ, ਕਿਸਾਨ ਆਗੂਆਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਲੀਕੇ ਗਏ ਅਤੇ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਰਿਪੋਟਿੰਗ ਹੋਣ ਲੱਗੀ।

"ਐਲਾਨ" ਗੀਤ ਕੰਵਰ ਜੀ ਨੇ ਕੱਢਿਆ। ਹਰਫ਼ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨੀਤਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਟਾਲਸਟਾਏ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਹਨ ਕਿ ਕੰਵਰ ਅਤੇ ਕਨੂੰਪ੍ਰਿਆ ਦੇ ਮਿਲੇ ਸਾਥ ਸਦਕਾ ਉਹ ਗਾਇਕੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਗੇਅਰ ਚੇਂਜ ਕਰ ਸਕੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅਤੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਿਚ ਆਏ ਬਦਲਾਅ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਜੋਂ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਕਨੂੰਪ੍ਰਿਆ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਘਰਸ਼ ਜਿੱਤ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਕੀ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀ 'ਡਿਸਟ੍ਰੈਸ'(ਉਦਾਸੀ/ਭਾਰ) ਹਲੇ 'ਪੈਂਡਿਗ'(ਬਾਕੀ) ਹੈ। ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਫ਼ੀਸ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਵਰਗੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਰਹਿਣ ਗੀਆਂ, ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਆਸ ਬੱਝੀ ਹੈ। ਉਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਝੰਡੇ ਸੁੱਟਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਾਥੀ ਨਿੱਖੜ ਗਏ ਸਨ, ਅੱਜ ਸੰਘਰਸ਼ 'ਚ ਉਹ ਮੁੜ ਇਕਜੁੱਟ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਸਾਂਝਾਂ ਨਾਲ ਦਸੰਬਰ ਦੀ ਯੱਖ਼ ਠੰਡ ਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਨਿੱਘ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੰਵਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਜੋ ਕਿ 50-50 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲਾਮਬੰਦੀ ਤੇ ਘੋਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਨ, ਨਾਲ਼ ਜੁੜਨਾ ਅਤੇ ਸਬਰ ਨਾਲ਼ ਘੋਲ ਲੜਨ ਦੀ ਕਲਾ ਸਿੱਖ ਲੈਣਾ, ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ। "ਇਸ ਮੋੜ ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਾਧੂਆਂ ਵਰਗੀ ਬਿਰਤੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ, ਸਾਡਾ ਸਬਰ ਤੇ ਏਕਾ ਕਾਇਮ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।" ਕੰਵਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦਿੱਲੀ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਿਆਂ

ਮੰਨਤ ਮੰਡ, ਕੁੰਡਲੀ ਬਾਰਡਰ

ਸ਼ਾਮ:

ਇਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਨੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਈ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, "ਬੀਬੀ, ਠੰਡ ਬਹੁਤ ਹੈ , ਗੋਡੇ ਨੀ ਦੁਖਦੇ ? ਤਾਂ ਬੀਬੀ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ, "ਜੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੱਕਾਂ ਖਾਤਰ ਤੱਤੀ ਤਵੀ ਤੇ ਬਹਿ ਸਕਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਠੰਡ 'ਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਹਿ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ 'ਚ ਹਾਂ"। ਦੂਸਰਾ ਮੰਜ਼ਰ ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਕੀਤਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਹਰਿਆਣਵੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਤੁਰੀ ਆਉਂਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਜਾਂਦੇ ਸੀ, ਭੈਣੇ ਭੈਣੇ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ।

ਰਾਤੀ:

ਸਾਰੇ ਅੱਗ ਦੀ ਧੂਣੀ ਦੁਆਲੇ ਬਹਿ ਕੇ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਚਾਰਨ ਲੱਗੇ। ਕਈ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਮੋਦੀ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਕਿਸਾਨੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਜੋ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਸ਼ੇਅਰ, ਵਿਚਾਰ ਲਿਖੇ ਸੀ, ਜਿੰਨ੍ਹਾ 'ਚ ਕਈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨ ਵਾਲੇ, ਕਈ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਕਈ ਟਿੱਚਰਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੀ, ਸੁਣਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਮੈਂ ਵੀ ਓਸ ਸੰਗਰਾਮੀ ਮਹੌਲ ਵਿਚ ਢੁੱਕਦਾ ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਗੀਤ 'ਤੂੰ ਮਘਦਾ ਰਹੀਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ ਕੰਮੀਆਂ ਦੇ ਵਿਹੜੇ' ਸੁਣਾਇਆ।

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ:

ਹਰ ਚੀਜ ਵਾਧੂ ਵਰਤਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਵੇਸਟੇਜ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਲੰਗਰ ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਸਮਝ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ। ਬੀਬੀਆਂ ਨੇ ਵਾਜ ਮਾਰ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਮੇਥੀ ਦੇ ਪਰੌਠੇ ਖਵਾਏ। ਇਕ ਬੀਬੀ ਨੇ ਦਹੀਂ ਦਾ ਭਰਿਆ ਗਲਾਸ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤਾ, ਮੈਂ ਘੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ , "ਪੁੱਤ ਖਾ ਲੈ, ਇੰਜ ਨੀ ਮੋਦੀ ਨਾਲ ਲੜਿਆ ਜਾਣਾ"।

ਅਗਲੀ ਸ਼ਾਮ:

ਸ਼ਾਮੀ ਅਸੀਂ ਕਈ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਲੰਮਾ ਪੈਦਲ ਮਾਰਚ ਕੱਢਿਆ। ਮਾਰਚ ਵਿਚ ਨਾਹਰੇ ਗੂੰਜ ਰਹੇ ਸਨ, "ਇਨਕਲਾਬ ਜਿੰਦਾਬਾਦ", "ਬੱਚਾ ਬੱਚਾ ਝੋਕ ਦਿਆਂਗੇ,ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਕਬਜਾ ਰੋਕ ਦਿਆਂਗੇ", "ਡਰਦੇ ਨਹੀਂ ਤੇਰੀ ਘੁਰਕੀ ਤੋਂ, ਖਿੱਚ ਲਵਾਂਗੇ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ", "ਕਿਸਾਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਏਕਤਾ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ"।

ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਮੁਸਲਿਮ ਵੀਰਾਂ ਨੇ ਲੰਗਰ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਕ ਵੀਰ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਜੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਦੀਦੀ ਮੀਠੇ ਔਰ ਨਮਕ ਵਾਲੇ ਚਾਵਲ ਬਹੁਤ ਸਵਾਦ ਬਨੇ ਹੈਂ, ਥੋੜੇ ਸੇ ਖਾ ਕੇ ਦੇਖੋ"। ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਲਾਂਬੂ ਲਾ ਕੇ ਉੱਤੇ ਸਿਆਸਤ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਸੇਕਣ ਦੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਨੂੰ ਢਾਲ ਬਣ ਕੇ ਰੋਕ ਲਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਣ ਅਤੇ ਮਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਗਾਉਣ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ ਤੇ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪੌਜ਼ੇਟਿਵ ਬਦਲਾਅ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਏਡਾ ਵੱਡਾ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ਾਂਤਮਈ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਗਾਂਹ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਨੂੰ ਸੇਧ ਤੇ ਹੌਸਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਖੁਦ ਸਾਡਾ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਭਰਿਆ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਵਾਪਿਸ ਮੁੜਦਿਆਂ ਇਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨੇ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕਿਵੇਂ ਸੀ ਮੋਰਚਾ ? ਕੀ ਲਗਦਾ, ਕੀ ਬਣੂ"? "ਸਮਾਜ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਨੌਜਵਾਨੀ ਕਿੱਦਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਦੇਸ਼ 'ਚ ਕੈਸਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸਦਾ ਸੁਪਨਾ ਲੈਂਦਿਆਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਫਾਂਸੀਆਂ ਦੇ ਰੱਸੇ ਚੁੰਮੇ ਹੋਣਗੇ, ਉਹ ਅਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਬਰੂਹਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਵੇਖ ਆਈ ਹਾਂ"। ਮੈਂ ਫ਼ਖਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਕਿਵੇਂ ਖੁੱਲੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਰਾਹ

ਨਰਿੰਦਰ ਭਿੰਡਰ ਨਾਲ਼ ਸੁਰਮੀਤ ਮਾਵੀ ਅਤੇ ਗੁਰਦੀਪ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ

25 ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ, ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਗੁਰਦੁਵਾਰੇ ਵਿੱਚ ਹੋਕਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਜੋ ਜੀਹਨੇ ਧਰਨੇ ’ਤੇ ਜਾਣਾ, ਮੁੰਡੇ ਮੋਟਰ-ਸਾਇਕਲਾਂ ’ਤੇ ਜਾ ਰਹੇ, ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਪਤੰਦਰ ਕਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਅਸਲ ’ਚ ਮੈਂ 4-5 ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਹੋਣਾ ਕਿ ਘਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਪਰ ਮੈਂ ਰਾਤ ਤਕਰੀਬਨ ਡੇਢ ਕੁ ਵਜੇ ਘਰ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ ਲੇਟ ਉੱਠਿਆ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਰੇ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਵੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਊਂਗਾ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਆਰਾਮ ਕਰ ਲਈਏ। ਫਿਰ ਇਉਂ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਨਹੀਂ ਯਰ ਸਾਡੇ ਬੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਆ, ਥਕਾਵਟ ਦਾ ਕੀ ਚੱਕਰ ਆ, ਕੁਝ ਨੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਾਨੇਂ ਆ ਟਰਾਲੀ ’ਚ। ਅਤੇ ਮੈਂ ਘਰੇ ਵੀ ਨੀ ਦੱਸਿਆ।

ਕਿਹੜਾ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇੰਨਾ ਕੁਝ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਆਹ ਵਾਟਰ ਕੈਨਨਾਂ ਨਾਲੇ ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ। ਵਾਟਰ ਕੈਨਨਾਂ ਤਾਂ ਦੂਰ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਨੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਰੋਕਣਗੇ ਵੀ ਹਰਿਆਣੇ ਵਾਲੇ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡਾ ਆਵਦਾ ਸੂਬਾ, ਹਰਿਆਣਾ, ਸਾਨੂੰ ਰੋਕੂਗਾ। ਰੌਲਾ ਸਾਡਾ ਸੈਂਟਰ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨਾਲ, ਦਿੱਲੀ ਨਾਲ, ਹਰਿਆਣਾ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਖ਼ਬਰਾਂ ਤਾਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਖੱਟੜ ਹੈਗਾ, ਪਰ ਇਹ ਨੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਬੈਰੀਕੇਡ ਲਾਊਗਾ, ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਜਮਾਂ ਈ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਹੈਨੀ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਪਿੰਡ ਲਹਿਲਾਂ ਜਗੀਰ, ਮੇਨ ਰੋਡ ਇੱਕ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਆ, ਸਾਨੂੰ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਨੇ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਕਿਆ ਬਾਤ ਐ, ਰੋਡ ’ਤੇ ਝੋਟੇ ਲੰਘੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਨਾਭੇ ਤੋਂ ਟਰੈਕਟਰ ਆ ਗਏ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਇਉਂ ਸ਼ਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਪਿੰਡ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪਿੱਛੇ ਆਂ, ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਬੰਦੇ ਹੀ ਇੱਕੱਠੇ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਆਂ। ਫਿਰ ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਹੋਏ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਚਲੋ ਤੋਰੋ ਬਾਈ, ਅਸੀਂ ਜੈਕਾਰਾ ਲਾ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਰੋਡ ’ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਟਰਾਲੀ ਹੀ ਨਾ, ਸਾਰੇ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਗਏ। 26-27 ਦੀ ਕਾਲ ਸੀ ਪਰ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਨਾਲ ਨੀ ਲਿਆ। ਇੱਕ-ਦੋ ਜਾਣਿਆਂ ਕੋਲ ਬੈਗ ਸੀ ਪਰ ਰਾਸ਼ਨ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪੂਰਾ ਸੀ।ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪ ਵੀ ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖਵਾਉਣਾ। ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਹੀ ਹਰਿਆਣਾ ਬਾਰਡਰ ‘ਤੇ ਧਰਨਾ ਲਾਉਣ ਦੀ ਸੋਚੀ ਹੋਈ ਆ।

ਅਸੀਂ ਪਿੰਡੋਂ ਚੱਲ ਪਏ, ਮੈਂ ਟਰੈਕਟਰ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਬੈਠਾ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ “ਪੇਚਾ” ਗਾਣਾ ਲਾ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਿਹੋਜਾ ਗਾਣਾ? ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਵਧੀਆ ਗਾਣਾ ਲਓ, ਆਪਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਗਾਣੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਲਾਉਣੇ ਆ। ਮੈਂ ਬਲੂਟੂਥ ਜੋੜ ਕੇ ਗਾਣਾ ਚਲਾਇਆ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਗਾਣਾ ਸੁਣਿਆ, ਲੱਗਿਆ ਬਈ ਗੱਲਬਾਤ ਹੈ ਪੂਰੀ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਦੇਖ਼ਿਆ ਕਿ ਕਿੱਕਰਾਂ, ਸਫੈਦਿਆਂ ’ਤੇ ਲੋਕ ਲਾਈਟਾਂ ਲਾਈ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਮੈਂ ਟਰੈਕਟਰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਬਈ ਇਹ ਲਾਈਟਾਂ ਕਿਉਂ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਇਹ ਕੀ ਚੱਕਰ ਆ? ਕਹਿੰਦਾ ਬਾਈ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣਗੇ ਅੱਗੇ, ਆਪਾਂ ਫਿਰ ਉਰੇ ਈ ਰਹਾਂਗੇ, ਰਾਤ ਹੋਜੂਗੀ, ਚਾਨਣ ਚਾਹੀਦਾ।

ਰਾਹ ਬੰਦ ਕਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਮਨ ’ਚ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਚਲ ਪਿਆ ਕਿ ਇਹ ਗ਼ਲਤ ਆ ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹੀਆਂ ਨੀ। ਰਹਿਣਾ ਤਾਂ ਆਪਾਂ ਹੈ ਨੀ ਉਰੇ ਰਾਤ ਨੂੰ, ਆਪਾਂ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਜਾਣਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਲਾਈਟਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਕਿ ਟਰੈਕਟਰ ਰੁਕ ਗਿਆ ਸਾਡਾ, ਅਸੀਂ ਉੱਤਰੇ ਆਂ, 50-60 ਮੁੰਡੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਏ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਹਰਿਆਣਾ ਗੌਰਮਿੰਟ ਸਾਡੇ ਮੂੰਹ ’ਤੇ ਚਪੇੜ ਮਾਰ ਰਹੀ ਆ, ਅਸੀਂ ਚਪੇੜ ਖਾ ਕੇ ਬੈਠ ਰਹੇ ਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀ ਹਿੰਮਤ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈਣ। ਇੱਕ ਚਮਚਾ ਮੋਦੀ ਮੂਹਰੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਚਮਕਾਉਣ ਦਾ ਮਾਰਾ ਸਾਨੂੰ ਰੋਕੇ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਬਹਿ ਜਾਂਦੇ। ਉਹਨੇ ਮੋਦੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਟੈਨਸ਼ਨ ਨੀ ਲੈਣੀ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ, ਟੈਨਸ਼ਨ ਨਾ ਲਓ ਮੈਂ ਬੈਠਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਹੋਈ ਕੀ ਜਾਂਦਾ, ਆ ਲਾਈਟਾਂ ਲੱਗ ਰਹੀਆਂ ਨੇ, ਅੱਗੇ ਜਾਕੇ ਦੇਖੀਆਂ ਦਰੀਆਂ ਵਿਛ ਰਹੀਆਂ ਨੇ, ਮੁੰਡੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜੀ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਮੈ ਕਿਹਾ, “ਬਾਈ ਜੀ ਮੁੜੀ ਜਾਣੇ ਓਂ” ਕਹਿੰਦਾ ਯਾਰ, “ਅੱਗੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬੈਠੇ ਨੇ, ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਨੀ ਦੇ ਰਹੇ।”

ਅੱਗੇ ਕਾਫ਼ੀ ਜਾਣੇ ਸੀ, ਸਰਕਲ ਜਥੇਦਾਰ। ਮੁੰਡੇ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਬਾਬੇ ਕਹਿ ਰਹੇ ਨੇ ਐਥੇ ਈ ਰਹਿਣਾ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਆ। ਅਸੀਂ ਜਦੋਂ ਅਗਾਹਾਂ ਗਏ, ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਆਂ ਕਿ ਕੁਝ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬੈਰੀਕੇਟ ’ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਨੇ, ਮਾਈਕ ਫੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਇੰਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਲਿਆ, ਕਹਿੰਦੇ ਆ ਯਰ ਸਮਝਾ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ।

ਮੈਂ ਬੈਰੀਅਰ ’ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਕਿਉਂ ਹਫੜਾ-ਤਫੜੀ ਮਚਾਉਨੇ ਓਂ? ਕਹਿੰਦੇ ਬਾਈ ਅੱਗੇ ਜਾਣਾ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਬਾਈ ਤੂੰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਈ ਰਲ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਆਪਾਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਬੈਰੀਕੇਟਾਂ ਦਾ ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ, ਮੈ ਕਿਹਾ ਬੈਰੀਕੇਟ ਵੀ ਤੋੜਾਂਗੇ, ਇਹ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਆ, ਰਾਹ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹਾਂਗੇ, ਟੌਹਰ ਨਾਲ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਐਨਾ ਸੁਣਦੇ ਈ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਾਂਹ ਤੋਂ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਥੱਲੇ ਘਸੀੜ ਲਿਆ, ਕਹਿੰਦੇ “ਕੀ ਬੋਲੀ ਜਾਨਾਂ ਤੂੰ।” ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ। ਕਹਿੰਦੇ ਤੂੰ ਕਹਿਨਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੈਰੀਕੇਟ ਤੋੜ ਦੇਣੇ, ਅਸੀਂ ਥੋਨੂੰ ਹੱਥ ਨੀ ਲਾਉਣ ਦੇਣਾ ਬੈਰੀਕੇਟਾਂ ਨੂੰ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੀ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਕਹਿੰਦੀ ਆ ਕਿ ਹੱਥ ਨੀ ਲਾਉਣਾ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਹਿਨੇ ਹੋ ਕਿ ਹੱਥ ਨੀ ਲਾਉਣਾ, ਫਿਰ ਆਪਾਂ ਦਿੱਲੀ ਕਿਵੇਂ ਜਾਵਾਂਗੇ? ਕਹਿੰਦੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨੀ ਆਪਾਂ ਇੱਥੇ ਬਹਿ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਰੋਟੀ ਬਣ ਰਹੀ ਆ ਬੈਠ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਛਕੋ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਨਾ ਜੀ, ਏਦਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਲਕ ’ਚੋਂ ਬੁਰਕੀ ਲੰਘਣੀ, ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਆ ਦਿੱਲੀ ਤਾਂ ਪਹੁੰਚਾਂਗੇ।

ਬਾਬੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਾਡੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗੱਲ ਨੀ ਹੋਣੀ ਤੂੰ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਲੈ ਜਾ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੀ ਲੈ ਜਾਨੇ ਆਂ, ਮੈਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੁੰਡਿਓ ਆ ਜਾਓ। ਔਖਾ-ਸੌਖਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਿੱਛੇ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਬਾਈ ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦਾ, ਤੂੰ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਰਿਹਾਂ। ਮੈਂ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖਿਆ, ਉਹ 100 ਦੇ ਕਰੀਬ ਜਾਣੇ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ 100 ਕੁ ਹੋਰ ਕਰ ਲਵੋ ਫੇਰ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਉਨੇ ਆਂ। ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ, ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਬਾਬਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਾਂਹੋਂ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਾਈ ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਹੋ ਕੇ, ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਬਾਗੀ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਸਾਡਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਹਿਯੋਗ ਨਹੀਂ, ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਜੋ ਤੂੰ ਕਰੇਗਾਂ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੂੰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਆਂ। ਮੈਂ ਮਾਈਕ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਿੰਕ ਨੀ, ਜੋ ਹੋਊਗਾ ਉਹਦੇ ਲਈ ਮੈਂ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਹੋਊਂਗਾ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪਰੌਂਠੇ ਕਰਲੋ ਇਕੱਠੇ, ਦਰੀਆਂ ਕਰਲੋ ਇਕੱਠੀਆਂ ਆਹ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਾਡੀ 40 ਸਾਲ ਉਮਰ ਲੰਘ ਗਈ, ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਨੀ ਟੁੱਟੇ ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਤੋੜ ਦੇਵੋਗੇ। ਆ ਮੋਰਚੇ, ਆ ਬੈਰੀਕੇਟ ਕੌਣ ਤੋੜ ਦੂ , ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ ਸੀਮਿੰਟ ਦੇ ਪਏ ਨੇ. ਫੇਰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਏ ਨੇ, ਫਿਰ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਟਰਾਲੀਆਂ ਨੇ, ਫਿਰ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਟਿੱਪਰ ਨੇ, ਫਿਰ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬੁਛਾਰਾਂ ਨੇ, ਕਹਿੰਦੇ ਸੰਭਵ ਈ ਨੀ। ਤੁਸੀਂ ਹਵਾਈ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਨੇ ਓਂ। ਬਾਈ ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਚੈਲੇਂਜਿੰਗ ਲੱਗੀ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਤੈਅ ਸੀ ਕਿ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਆ, ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਬਹਿਣਾ ਨੀ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਪਾਇਆ ਸੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ, ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਮੂਹਰੋਂ ਪਾਣੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਗਿੱਲੇ ਵੀ ਹੋਵਾਂਗੇ। ਜਦੋਂ ਰੌਲਾ ਪਿਆ ਕਿ ਥੱਲੇ ਬਹਿ ਜਾਓ ਫਿਰ ਪਾਣੀ ਨੀ ਪੈਣਾ, ਥੱਲੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਹੀ ਪਾਣੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਟਰਾਲੀਆਂ ’ਤੇ ਪਾਣੀ ਪੈ ਗਿਆ, ਤਰਪਾਲਾਂ ਪਾਟ ਗਈਆਂ। ਸਭ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਭਿੱਜ ਗਏ, ਸਭ ਦੇ ਫੋਨ ਭਿੱਜ ਗਏ। ਪਰ ਗੁੱਸਾ ਉਦੋਂ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਪਾਣੀ ਵੱਜਣ ਨਾਲ ਇੱਕ ਬਾਬਾ ਗਿਰ ਗਿਆ, ਉਹਦੀ ਪੱਗ ਗਿਰ ਗਈ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ, ‘ਯਰ ਐਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਈ ਗਿਰਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ? ਸਾਡੀਆਂ 47 ’ਚ ਪੱਗਾਂ ਗਿਰੀਆਂ, ਸਾਡੀਆਂ 84 ’ਚ ਪੱਗਾਂ ਗਿਰੀਆਂ, ਆ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਫੇਰ ਗੇਰ ਦਿੱਤੀ। ਫੇਰ ਨੀ ਦਿਖਿਆ ਕੁਝ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨੀ ਪਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬੈਰੀਕੇਟ ਕਦੋਂ ਟੱਪਿਆ। ਮੇਰੇ ਮੂਹਰੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਪੁਲਸ ਵਾਲਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਮੈਂ ਵਗਾਹ ਕੇ ਪਰ੍ਹੇ ਮਾਰਨਾ ਸੀ, ਇੰਨੀ ਅੱਗ ਲੱਗ ਗਈ ਸੀ ਉਦੋਂ।

ਮੈਂ ਬੈਰੀਕੇਟ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁਲਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਾਣੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਓ, ਉਹ ਥੱਲੋਂ ਮੇਰੇ ਡੰਡੇ ਮਾਰ ਰਹੇ ਨੇ, ਕਹਿੰਦੇ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਨੀਂ ਬੰਦ ਹੋਣਾ। ਦੋ ਕੈਨਨ ਸੀ, ਇੱਕ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ ਦੂਜੀ ਬੰਦ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਛਾਲ ਮਾਰਨ ਲੱਗਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੂਜੀ ਵੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਪੱਟ ‘ਤੇ ਵੱਜੀ ਜੀਹਦੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਜਾਲੀ ’ਤੇ ਗਿਰ ਗਿਆ, ਮੇਰਾ ਪੱਟ ਸੁੱਜ ਗਿਆ ‘ਤੇ ਕੱਪੜੇ ਫਟ ਗਏ। ਨੀਲ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਨੇ। ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਵਾਟਰ ਕੈਨਨ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮੋੜਿਆ, ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ ਤੇ 5 ਮਿੰਟ ਦੇ ਵਿੱਚ-ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੋਰਚਾ ਪੱਟਤਾ। ਬੈਰੀਕੇਟ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਟਰੈਕਟਰ ਬੈਕ ਕਰਕੇ, ਡਰਾਅ ਬਾਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਗਲਾਂ ਪਾ ਕੇ ਘੜੀਸ ਕੇ ਪਾਸੇ ਕਰਤੇ, ਪੁਲ ਕੰਬਣ ਲਾਤਾ, ਸਾਨੂੰ ਡਰ ਵੀ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪੁਲ ਦੀ 25 ਸਾਲ ਤੋਂ ਮਿਆਦ ਖ਼ਤਮ ਆ। ਸਰਕਾਰ ਤਾਂ ਵੈਸੇ ਹੀ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦੀ ਆ, ਓਦਣ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਆਪ ਹੀ ਛੇਤੀ ਤੁਰ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਬਸ ਫਿਰ ਲਾ ਲਈ ਹਰਿਆਣਾ ਪੁਲਸ ਮੂਹਰੇ-ਮੂਹਰੇ, ਰੇਤੇ ਵਾਲੇ ਟਿੱਪਰ, ਟਰਾਲੀਆਂ ਵੀ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਪਿੱਛੇ ਪਾ ਕੇ ਪਾਸੇ ਕਰਤੇ, ਟਿੱਪਰਾਂ ਨੂੰ ਸਵਰਾਜ਼ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀ ਚਾਬੀ ਲਾ ਕੇ ਸਟਾਰਟ ਕਰ ਲਿਆ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪੁਲਸ ਮੂਹਰੇ ਭਜਾਈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਏਂ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਨੀਂ ਖੱਟੜ ਨੂੰ ਭਜਾ ਰਹੇ ਆਂ। ਟਿੱਪਰ ਉੱਤੇ 100 ਮੁੰਡਾ ਬੈਠਾ ਹੋਊਗਾ, ਜੈਕਾਰੇ ਮਾਰਦੇ ਜਾਣ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ। ਅਸੀਂ ਉਹ ਛੇ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ’ਤੇ ਜਾਕੇ ਰੋਕੇ ਉਹ। ਫੇਰ ਬੱਸ ਰਾਹ ਖੁੱਲ ਗਏ ‘ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾਤੇ। ਮੈਂ ਮੁੜ ਆਇਆ ਸੀ ਛੇਤੀ, ਮੇਰੇ ਪੱਟ ਬਹੁਤ ਸੁੱਜ ਗਏ ਸੀ। ਓਸ ਰਾਤ ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆਗੂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਏ ਪਰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਫੋਨ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰਾ ਧੰਨਵਾਦ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਜਿਹੜਾ ਆਪਾਂ ਅੱਜ ਦਿਲੀ ਬੈਠੇ ਆਂ, ਮੈਂ ਮੰਨਦਾਂ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਜੋਗਦਾਨ ਆ, ਬਹੁਤਾ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਦਰਤ ਈ ਕਰਵਾ ਰਹੀ ਆ। ਹੁਣ ਪਹੁੰਚੇ ਆਂ ਤਾਂ ਜਿੱਤ ਕੇ ਈ ਮੁੜਾਂਗੇ।

ਬਾਰਡਰਾ ਵੇ ਬਾਡਰਾ

ਮਦਨ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਟਰਾਲੀ ਟਾਈਮਜ ਫ਼ਿਲਮ ਵਿਚੋਂ

ਬਾਰਡਰਾ ਵੇ ਬਾਡਰਾ
ਵੇ ਸਿੰਘੂ ਦਿਆ ਬਾਡਰਾ
ਵੇ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ
ਬੋਲ਼ੇ ਹੋ ਗਏ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ
ਹੱਕ ਸਾਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਜੋ
ਲੁੱਟ ਰਹੇ ਨੇ ਧਾੜ੍ਹਵੀ ਜੋ
ਕਿਰਤ ਖੁਣੋਂ ਸੱਖਣੇ ਜੋ
ਵਿਹਲੇ ਖਾਣ ਮੱਖਣੇ ਜੋ
ਮੁਫ਼ਤਖੋਰ ਢਾਣੀਆਂ ਦਾ
ਢਾਉਣਾ ਅਸੀਂ ਰਲ ਕੇ ਜੀ
ਬਾਬਰਾ ਖਦਾਬਰਾ
ਬਾਡਰਾ ਵੇ ਬਾਡਰਾ
ਵੇ ਟਿਹੜੀ ਦਿਆ ਬਾਡਰਾ
ਚੁੱਕਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਸਾਂ
ਸੁੱਟਣੀ ਵੰਗਾਰ ਅਸਾਂ
ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਜੋ ਹਮਲੇ ਨੇ
ਇਕੱਠੇ ਅਸੀਂ ਠੱਲ੍ਹਣੇ ਨੇ
ਈਨ ਤੇਰੀ ਮੰਨਣੀ ਨਹੀਂ
ਡੀਂਗ ਤੇਰੀ ਝੱਲਣੀ ਨਹੀਂ
ਮੀਂਹ ਪਵੇ ਗੜ੍ਹੇ ਪੈਣ
ਲੋਕੀਂ ਪੱਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿਣ
ਗੱਲ ਤੁਰੀ ਖੇਤਾਂ ਤੋਂ ਜੋ
ਖੇਤਾਂ ਤਾਂਈ ਰਹਿਣੀ ਨਹੀਂ
ਖੁੱਲ ਗਈ ਕਲਾਈ ਤੇਰੀ
ਲੋਕ ਲਹਿਰ ਬਹਿਣੀ ਨਹੀਂ
ਬਾਡਰਾ ਵੇ ਬਾਡਰਾ
ਵੇ ਟਿਹੜੀ ਦਿਆ ਬਾਡਰਾ
ਬਾਡਰਾ ਵੇ ਬਾਡਰਾ ਵੇ

ਫ਼ਿਲਮ ਦਾ ਟੀਜ਼ਰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਸਕੈਨ ਕਰੋ

ਭਾਰਤੀ ਚੀਫ ਜਸਟਿਸ ਦੇ ਨਾਮ ਚਿੱਠੀ

ਗੁਰਮੋਹਨਪ੍ਰੀਤ

ਵਿਸ਼ਾ - ਹਿਊਮਨ ਰਾਈਟਜ ਐਡ ਡਿਊਟੀਜ਼ , ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵੱਲੋ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਧਰਨਾਕਾਰੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋ ਕੀਤੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਖੁੱਲੀ ਚਿੱਠੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਠੋਰ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀਨ ਰਵਈਏ, ਤਾਕਤ ਦੀ ਨਜ਼ਾਇਜ ਅਤੇ ਗੈਰ - ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ “ਨਿਆਂ ਦੇ ਰਖਵਾਲਿਆਂ” ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਭਾਰਤੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਗੈਰ-ਮਨੁੱਖੀ ਵਤੀਰੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਹਾਂ। ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਵਕ ਵਿਰੋਧ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀ ਮੌਜੂਦਾ ਭਿਆਨਕ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਕਿਸਾਨ ਧਰਨਾਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਅਸਲੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੱਖਪਾਤੀ ਮੀਡਿਆ, ਬਕਾਇਆ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਲੰਬੀ ਸੂਚੀ ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਅਸਲ ਤਸਵੀਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ ਹੋਵੋਂ। ਜੇ ਤੁਸੀ ਸਹੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਨਿਆਂਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ।

ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ਼,
ਗੁਰਮੋਹਨਪ੍ਰੀਤ ਅਤੇ ਸਾਥੀ

ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੇ ਹੋਏ ਅੱਥਰੂ ਗੈਸ, ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬੌਛਾਰਾਂ ਅਤੇ ਲਾਠੀਚਾਰਜ ਰਾਹੀਂ ਹੋਏ ਤਸ਼ੱਦਦ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਮੋਹਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਕੀਰਤਲੀਨ ਕੌਰ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਖਰੜਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਮੋਹਨਪ੍ਰੀਤ ਵਕਾਲਤ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੀਰਤਲੀਨ ਬੀ.ਏ. ਸਾਈਕੋਲੌਜੀ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਹਨ।

ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਮੁਢਲੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪਹਿਰੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਯਾਦ ਕਰਾਉਣੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਲਕੀਰ ਦੇ ਫਕੀਰ ਹੋ ਕੇ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਨਾਂ ਹੀ ਫਰਕ ਹੈ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਕਿ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਅਤੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਵਿੱਚ ਹੈ,ਗੁਰਮੋਹਨ ਦੱਸਦੇ ਹਨ।

ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਫਰਜ਼

ਅਜੈਪਾਲ ਨੱਤ

ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਿਸ ਬਦਲਵੇਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੀ ਉਲੀਕਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕੀ ਹਰੇਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਪਤਾ ਹੋਣੇ ਜਰੂਰੀ ਹਨ। ਮੌਜੂਦਾ ਹਕੂਮਤ ਖਿਲਾਫ਼ ਦੂਜੀ ਜੰਗ-ਏ-ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਕੁਝ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ:

ਬੁਨਿਆਦੀ ਕੰਮ - ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅੱਗੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਡਿਊਟੀ ਹੈ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਜੁਝਾਰੂ ਕੰਮ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਤੇ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਲਾਮਬੰਦੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਹੋਵੇਗੀ।

1. ਅਜ਼ਾਰੇਦਾਰੀ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ।
2. ਕਿਸਾਨਾਂ, ਮਜਦੂਰਾ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਰਜ਼ੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ।
3. ਨਿੱਜੀਕਰਨ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਕੌਮੀਕਰਨ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀ ਖੇਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ।
4. ਰਹਿਣ ਲਈ ਘਰਾਂ ਦੀ ਗਰੰਟੀ।
5. ਕਿਸਾਨੀ ਤੋਂ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਸਾਰੇ ਖ਼ਰਚੇ ਬੰਦ ਕਰਨਾ, ਸਿਰਫ ਇਕਹਿਰਾ ਜ਼ਮੀਨ ਟੈਕਸ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।
6. ਵੱਡੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀਕਰਨ ਦੀ ਨੀਤੀ ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਾਉਣਾ।
7. ਹਰ ਇੱਕ ਲਈ ਮੁਫ਼ਤ ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਦੀ ਗਰੰਟੀ।
8. ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਗਰੰਟੀ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਘੰਟੇ, ਜ਼ਰੂਰਤ ਮੁਤਾਬਕ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਕਰਨਾ।

ਮੂਲ ਸਰੋਤ: ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ, ਪੰਨਾ 377

ਦੁੱਲੇ ਅਤੇ ਲੋਹੜੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ

ਨੈਨ ਸੁੱਖ, ‘ਧਰਤੀ ਪੰਜ ਦਰਿਆਈ’ ਵਿਚੋਂ

ਦੁੱਲੇ ਦਾ ਪਿਓ ਕੈਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਲ ਦਾ ਵੇਲਾ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਭੁੱਖ-ਦੁੱਖ। ਦੁੱਲਾ ਬਾਲ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਪਿਓ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਆਇਆ। ਮਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਰੋਟੀਆਂ ਦੀ ਚੰਗੇਰ, ਜੀਹਦੀ ਉਂਗਲੀ ਦੁੱਲਾ ਫੜੀ ਫਿਰੇ। ਚੁਗ਼ੱਤਾ ਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ, ਬਾਗ਼ੀ ਕੈਦੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਮੁਹਾਲ ਹੋਈ। ਰੁਲਦਿਆਂ ਫਿਰਦਿਆਂ ਅਛੂਤਾਂ ਦੀ ਲਾਵਾਰਸ ਧੀ ਦੁੱਲੇ ਦੀ ਭੈਣ ਬਣ ਗਈ... ਅਛੂਤ ਗੱਲ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਰੋ ਪੈਂਦੇ... ਦੁੱਲੇ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰੀਂ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ, ਓਹਦੀ ਮਾਂ ਓਹਨੂੰ ਦੋ ਰੋਟੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਜੀਹਨਾਂ ’ਚੋਂ ਇਕ ਰੋਟੀ ਦੁੱਲੇ ਆਪ ਖਾਧੀ ਦੂਜੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਦੁੱਲੇ ਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਮਾਂ ਆਖਣ ਲੱਗੀ, “ਪੁੱਤਰ ਏਹ ਲੋੜ੍ਹੀ!” ਸ਼ਾਮੀਂ ਦੁੱਲੇ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ, ਓਹਦੀ ਮਾਂ ਚੰਗੇਰ ਵੇਖੀ, ਵਿਚ ਦੋ ਰੋਟੀਆਂ, ਜੀਹਨਾਂ ’ਚੋਂ ਇਕ ਮਾਂ ਆਪ ਰੱਖੀ, ਦੂਜੀ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਫੜਾਈ। ਦੁੱਲੇ ਅੱਧੀ ਰੋਟੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਅੱਧੀ ਆਪ ਖਾ ਲਈ। ਮਾਂ ਬੋਲੀ, “ਪੁੱਤਰ ਏਹ ਲੋੜ੍ਹੀ!”

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਾਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਲੋਹੜੀ ਕਹਿੰਦੇ। ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਦੁੱਲਾ ਤੇ ਅਖੌਤੀ ਅਛੂਤ ਕੁੜੀ ਭੈਣ ਭਰਾ ਬਣੇ, ਓਸ ਥਾਂ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਵਿਚ ਤਕੀਆ ਵਾਲਮੀਕੀਆਂ ਬਣਿਆ, ਜੀਹਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਅਖਾੜਾ ਧੁੰਮਿਆ। ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲਵਾਨ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਰਈਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਤੀ ਵਿਚ ਹਰਾਉਂਦਾ ਓਹਨੂੰ ਵਾਲਮੀਕੀ, ਦੁੱਲਾ ਕਹਿੰਦੇ। ਪੋਹ ਦੀ ਤੀਹ ਜਿਹੜੇ ਦਿਨ ਦੁੱਲੇ ਆਪਣੀ ਅਛੂਤ ਭੈਣ ਰੋਟੀ ਖਵਾਈ, ਓਹ ਲੋਹੜੀ ਦਾ ਤਿਓਹਾਰ ਬਣਿਆ। ਲੋਹੜੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੰਗ ਕੇ ਮਨਾਉਂਦੇ। ਜਿਹੜਾ ਲਹੌਰੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਮਾਝੇ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਤਾਈਂ ਪਸਰ ਗਿਆ। ਕਦੀ ਏਹ ਨਿਰਾ ਵਾਲਮੀਕੀ ਦਿਹਾੜਾ, ਮਗਰੋਂ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਰਲ ਗਏ, ਪਹਿਲੇ ਕੁੜੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ’ਕੱਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਣੀ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਰਲ ਗਏ। ਪੋਹ ਦੀ ਪੰਦਰਾਂ ਤੋਂ ਲੰਮੀਆਂ ਸੀਤ ਰਾਤਾਂ ਵਿਚ ਲੋੜ੍ਹੀ ਭਖੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਨਾਚ, ਗਾਣਾ, ਹਾਸਾ, ਰਾਸ, ਬਹਿਰੂਪ ਤੇ ਠੱਗੀ, ਮੰਗਣ ਲਈ ਸਭ ਚਲਦਾ ਤੇ ਗਾਹਲਾਂ ਦਾ ਗੁੜ ਸਵਾਦੀ ਹੋਵੇ। ਗਾਉਣ ਅਛੂਤਾਂ ਦੇ ਈ ਰਹੇ।

ਸੁੰਦਰੀ ਤੇ ਮੁੰਦਰੀ ਸੋਹਣੀਆਂ ਮਨਮੋਹਣੀਆਂ ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਰੂੜੇ ਡੂਮ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਭੱਟੀਆਂ ਦੀ ਜੂਹੇ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਮੇਲਾ ਲੱਗੇ, ਇਹ ਓਥੇ ਆਪਣਾ ਪਿੜ ਭਖਾਵਣ। ਕਿਲਾ ਸ਼ੇਖੁਪੁਰੇ ਦੇ ਕੋਤਵਾਲ ਤਾਈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧੁੰਮ ਅੱਪੜੀ। ਰੂੜੇ ਨੂੰ ਦਾਰੋਗੇ ਸਾਈ ਫੜਾਈ ਜਿਹੜਾ ਅੱਗੋਂ ਇਨਕਾਰੀ। ਓਹ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਵੀ ਗਾਉਂਦੇ ਤੇ ਬੂਹਾ ਬੂਹਾ ਵੀ ਫਿਰਦੇ ਪਰ ਕਿਲੇ ਕੋਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਆਵੇ। ਸੁੰਦਰੀ ਤੇ ਮੁੰਦਰੀ ਜੋੜੀਆਂ, ਜੰਮਦਿਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ, ਚਾਚੀ ਪਾਲਿਆ। ਕੋਤਵਾਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਾ ਚਲਿਆ ਤੇ ਦਰੋਗੇ ਧੱਕੇ ਜ਼ੋਰੀਂ ਸੁੰਦਰੀ ਤੇ ਮੁੰਦਰੀ ਨੂੰ ਚੁਕਵਾ ਲਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਂਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਾਚਾ ਸਮੰਦਾ ਫੱਟੜ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੁੱਲੇ ਤਾਈਂ ਡੂੰਮਾਂ ਦੀ ਫ਼ਰਿਆਦ ਗਈ, ਜਿਹੜਾ ਬੇਵਾਰਸਾਂ ਦਾ ਸਾਈਂ ਬਣਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਸਲਾਮਤ ਪਰਤਾਈਆਂ, ਓਹ ਕਿਓਂ ਨਾ ਦੁੱਲੇ ਦੇ ਵਾਰੀ ਜਾਵਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਾਓਣ ਜੋੜੇ:

ਸੁੰਦਰੀਏ-ਮੁੰਦਰੀਏ ਨਾ ਰੋ
ਹੋ....ਹੋ....ਹੋ...

ਸਾਰੇ ਸੀਰੀ ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡੇ ਦੋ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾਵਣ, ਇਕ ਧਿਰ ਬੋਲ ਗਾਏ ਤੇ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ‘ਹੋ’ ਅਲਾਏ:

ਤੇਰਾ ਕੌਣ ਪਿਆਰਾ... ਹੋ	ਦੁੱਲਾ ਭੱਟੀ ਵਾਲਾ... ਹੋ
ਦੁੱਲੇ ਧੀ ਵਿਆਹੀ... ਹੋ	ਸੇਰ ਸ਼ੱਕਰ ਪਾਈ... ਹੋ
ਕੁੜੀ ਤੇ ਲਾਲ ਫਟਾਕਾ... ਹੋ	ਕੁੜੀ ਦਾ ਸਾਲੂ ਪਾਟਾ... ਹੋ
ਸਾਲੂ ਕੌਣ ਸਵਾਏ... ਹੋ	ਚਾਚਾ ਨਵਾਂ ਰੰਗਾਏ... ਹੋ
ਚਾਚੀ ਚੂਰੀ ਕੁੱਟੀ... ਹੋ	ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਲੁੱਟੀ... ਹੋ
ਤੇ ਆ ਗਿਆ ਸ਼ਪਾਹੀ... ਹੋ	ਇਕ ਭੋਰਾ ਰਹਿ ਗਿਆ
ਓਹ ਸ਼ਪਾਹੀ ਲੈ ਗਿਆ	ਸ਼ਪਾਹੀ ਨੂੰ ਮਾਰੀ ਇੱਟ
ਰੋ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਪਿੱਟ	ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਤੂੰ ਲੋੜ੍ਹੀ
ਤੇ ਤੇਰੀ ਜੀਵੇ ਜੋੜੀ।	

Trolley Times - **The Voice of Kisan Protest** - Edition VI - 12th January 2021

NEWS FROM TROLLEYS

ट्रॉली टाइम्स

मत छेड़ किसान को
कि लड़ना मुश्किल होगा
वर्ना ऐसा लिखेंगे इतिहास
कि पढ़ना मुश्किल होगा!

किसान आंदोलन 2020: एक क्रांति

प्रशांत भूषण

यह किसान आंदोलन, सरकार द्वारा बिना किसी विचार, बहस या अपेक्षित वोटदान के जल्दबाज़ी से संसद में अधिनियमित किए गये तीन कृषि क़ानूनों के विरोध, प्रगति में क्रांति एवं अंतर-सांस्कृतिक एकजुटता और भाईचारे का समारोह है। यह प्रदर्शन अनोखा और इस प्रकार का है जो शायद भारत की आज़ादी के बाद से ना देखा हो। किसान (प्रमुख रूप से पंजाब से) दिल्ली तक मार्च करके रामलीला मैदान में प्रदर्शन करना चाहते थे। हरियाणा और दिल्ली पुलिस ने उन्हें रोकते हुए उन पर आंसू गैस और जल तोपों का इस्तेमाल किया और प्रमुख राजमार्ग जिन पर किसान दिल्ली की ओर मार्च कर रहे थे, उनमें 10 फीट गहरी खाइयाँ खोद दीं। शांतिपूर्ण तरीक़े से इन में से कुछ बाधाओं को पार करते हुए, किसान आगे बढ़े। उन्हें दिल्ली - पानीपत राजमार्ग पर सिंघु बॉर्डर और दिल्ली - रोहतक राजमार्ग पे टिकरी बॉर्डर पर रोका गया। बजाए इसके कि वे पुलिस के साथ तकरार करते, जिससे हिंसा भी हो सकती थी, किसान समूहों ने सीमाओं पर ही बिराजमान होने का निर्णय लिया। कुछ ही दिनों में किसानों के संग उनके परिवार को ले जाने वाले ट्रैक्टर और ट्रॉलियों का ये क़ाफ़िला, दिल्ली के कई राजमार्गों पर 30-40km लम्बा हो गया। हज़ारों की गिनती में ट्रैक्टर ट्रॉली, दिल्ली की सीमाओं को घेरते हुए, ना केवल लाखों बेबाक़ किसानों को बल्कि उनके। किसान कृतसंकल्प हैं और डटे हुए हैं की ये क़ानून निरस्त होने पर ही वे पीछे हटेंगे। दिल्ली में, आस पास के सभी राज्यों के किसान, विभिन्न सड़कों और सीमाओं से मार्च करते हुए आ रहे हैं। हज़ारों की संख्या में राजस्थान सीमा और हज़ारों की संख्या में उत्तर प्रदेश की सीमा पर भी डटे हुए है।

सरकार का आरंभिक प्रयास था इन प्रदर्शकों पर दबाव डाल कर हटाना, लेकिन वे जल्द ही समझ गए की किसान प्रदर्शकारियों का यह समूह , जो मुख्य रूप से पंजाबी सिख समुदाय से है, किसी भी दबाव में आकर विचलित नहीं होंगे और यह बात सरकार को केवल उल्टी ही पड़ेगी। फिर सरकार ने उन्हें बदनाम करने के लिए गोदी मीडिया का उपयोग कर ख़ालिस्तानी, आतंकवादी, टुकड़े टुकड़े गैंग, कांग्रिस और यहाँ तक की पाकिस्तान और चीन से आए राष्ट्रविरोधी एजेंट्स भी बता डाला। सरकार को एक और झटका लगा जब किसानों ने सरकार द्वारा नियंत्रित मीडिया समूहों का विरोध कर प्रदर्शन स्थलों पर जगह-जगह उनके बहिष्कार के साइन्बोर्ड लगा दिए। किसान समूहों ने अपने स्वयं के समाचार पत्र सहत सोशल मीडिया प्लैटफ़ार्म स्थापित कर दिए हैं जिस से वे यूटूब, फ़ेस्बुक, ट्विटर आदि द्वारा स्वयं की जानकारी का प्रसार कर सकें, और चंद दिनों में लाखों लोगों को अपने साथ जोड़ चुके हैं। यह वास्तव में एक क्रांति है।

पंजाब के अधिकांश किसान यह समझते हैं कि "कृषि उपज व्यापार और वाणिज्य (संवर्धन और सुविधा) क़ानून, 2020" प्रभावी रूप से सरकारी मंडियों (APMC) को ख़त्म कर देगा जहाँ वे सरकार द्वारा घोषित न्यूनतम समर्थन मूल्य पर गेहूं और चावल बेच सकते हैं, जबकि अन्य राज्यों के किसान उन्हें न्यूनतम समर्थन मूल्य के 50-60% पर बेचने को मजबूर हैं। वे समझते हैं कि बड़ी कार्पोरेशन को यदि मंडी के बाहर सीधा किसानों से बिना मंडी शुल्क और टैक्स के फसल ख़रीदने दिया गया तो धीरे धीरे सरकारी मंडियाँ ख़त्म हो जायेंगी, सरकार न्यूनतम समर्थन मूल्य पर फसल ख़रीदना बंद कर देगी और अंतत: किसान कोरपोरटेस के हाथ अपनी फसल को कौड़ियों के भाव बेचने को मजबूर हो जायेंगे। उनकी एजेन्सी तथा सौदेबाज़ी की शक्ति भी खो देंगे। पहले से ही, अंबानी और अडानी जैसी बड़ी कॉपरिशन्स ने बड़े पैमाने पर कृषि क्षेत्र में घुसने की घोषणा की है। अडानी समूह ने अनुमान लगाया है कि वे कृषि समुदायों में 47% व्यापार हासिल कर पायेंगे और इसके लिए वे दुनिया की सबसे बड़ी संचयन सुविधाओं का निर्माण कर रहे हैं। आवश्यक वस्तु अधिनियम में संशोधन इसलिए किया गया है ताकि वे इन बड़ी कॉर्पोरेट कंपनी को किसी भी प्रकार के खाद्यदान को होड़ कर व्यापारी आवश्यक वस्तुओं का कृत्रिम अभाव पैदा कर उन्हें ऊँची क़ीमत पर बेच सकें। दूसरा क़ानून "मूल्य आश्वासन एवं कृषि सेवा संबंधी किसान समझौता (सशक्तिकरण और सुरक्षा) क़ानून, 2020" इन बड़ी कॉर्पोरेट कंपनी को किसानों के साथ कॉंट्रैक्ट (अनुबंध) खेती के लिए सक्षम करती है जिसके परिणामस्वरूप किसान इन बड़ी कंपनी के बंधु मज़दूर बन जायेंगे। हालाँकि किसान स्वतंत्र रूप से इन कंपनी के साथ अनुबंध कर सकते हैं परंतु इससे संबंधित किसी भी प्रकार के विवाद को अदालत के दायरे से बाहर रखा जाएगा और इन्हें स्थानीय प्रशासन अधिकारियों द्वारा ही सुलझाया जाएगा जो कि इन कंपनी के दबाव में आ सकते हैं। हालाँकि ऊपरी स्थल पर ये क़ानून किसानों के हित में उन्हें स्वराज दिलवाते और कृषि क्षेत्र को स्वतंत्र करते दिखाई पड़ते हैं परंतु बीते अनुभवों से प्रतीक होता है की अंत में ये बड़ी कंपनी को खेती और कृषि क्षेत्र को अपने नियंत्रण में करने में सक्षम बनाते हैं। किसान इन क़ानूनों को अच्छी तरह से समझ गए हैं और वे ये भी समझ गए हैं कि अंबानी और अडानी समूह विशेष रूप से इस सरकार के मुख्य वर्ग हैं जिनके लाभ के लिए ये बिल बनाए गए हैं। इसलिए किसानों ने इन वर्गों को इस प्रकार निशाना बनाया है जिस से उन्हें हानि पहुँचे।

प्रतिदिन ये प्रदर्शन जारी होने से, ये अधिक समर्थन, क़ानूनों और उनके परिणाम की बेहतर राजनीतिक बुद्धिमत्ता, एकजुटता की भावनाएँ ना केवल कृषि समुदायों बल्कि अन्य धर्मों, क्षेत्रों और संस्कृतियों के बीच भी प्राप्त हो रही है। सरकार द्वारा अपने अहंकार में जल्दबाज़ी में बिना किसी किसान समूह से विचार सभा किए, बिना संसदीय बहस के और राज्यसभा में बिना किसी अपेक्षित वोटदान के, जहाँ सरकार अल्पसंख्यक थी, ये तीन कृषि क़ानूनों को अधिनियमित किया गया। अब तीव्रता से बढ़ते हुए प्रतिरोध के तहत, अपनी हठ में आकर सरकार का इन क़ानूनों को वापिस लेने से इनकार करना, इस देश में एक खूबसूरत और अद्वितीय अग्रणी हमारे पुन: प्राप्ति करने के लिए एक क्रांति की शुरुआत हो सकती है।

प्रशांत भूषण भारत के सुप्रीम कोर्ट में प्रैक्टिस करने वाले एक जनहित के वकील हैं।यह लेख उनके अंग्रेज़ी में प्रकाशित लेख का अंश है।

सड़क पर किसान

जसिंता केरकेट्टा

सड़कों पर नंगे पाँव
चल पड़ा है पूरा गाँव
अँधेरे के ख़िलाफ़ खड़ा बिहान
पूछ रहा
क्यों आत्महत्या करे किसान?
कभी सोचा है तुमने
कहाँ से यह अनाज आता है
क्या यह देश सिर्फ़ धूप खाता है?
हर एक चीज़ का दाम वसूलने वालों
तुम्हारी भूख की क़ीमत कौन चुकाता है?
क्यों खेत हल लेकर
देश के चौराहे पर पड़ा रहेगा?
क्यों उसका आँगन
नई सड़क के नीचे गड़ा रहेगा?
क्यों शहर की नींव में
कोई गाँव दबा रहेगा?
क्यों पोकलेनों से
कटकर छाँव गिरा करेगा?
क्यों अन्नदाता सड़क पर दम तोड़ेंगे
गाँव से निकलकर वे
तुम्हारे शहर को घेरेंगे
तुम्हारे बदन पर लाखों का सूट
उनके लिए नहीं पानी की एक घूँट
जिनकी जेबें भरने के लिए
किसानों का पेट तुम काट रहे
सब जानते हैं छुप-छुप कर
किस-किसके तलवे चाट रहे
क्यों तुमसे न वह आज लड़ेगा
मूर्तियाँ गिराते-गिराते
बंद कर देंगे

आप शायद सोचते हों कि ये अच्छे-भले किसान... ये विरोध-प्रदर्शन क्यों कर रहे हैं. वो ऐसे कानून को वापस लिए जाने की ज़िद पर क्यों अड़े हैं जिसे सरकार ऐतिहासिक बता रही है. सत्ता के कुछ चेहरे इन्हीं किसानों की शकलों में कभी नक्सली तो कभी राजद्रोही अक्स देख रहे हैं. इस विरोध की अंतरकथा, इसकी असली तस्वीर क्या है, यह समझने के लिए हमें बड़ी बहसों और बयानों से इतर उन आंखों को देखना चाहिए, जो सवाल लेकर सत्ता की राजधानी की सीमा पर खड़ी हैं.

- पाणिनि आनंद

डॉ. संजय माधव: किसान नेता, राजस्थान

मुकेश कुलरिया

दिल्ली-जयपुर राष्ट्रीय राजमार्ग पर किसान आंदोलन के शाहजहांपुर मोर्चे पर राजस्थान के किसानों का बड़ा जमावड़ा 12 दिसम्बर से है। इस आंदोलन में उत्तर पश्चिमी राजस्थान और शेखावटी अंचल से बड़ी संख्या में किसान आए हुए है। इनमें से कुछ ज़िले पंजाब सीमा से सटे होने और सामाजिक-राजनैतिक नज़रिए से पंजाब से ज़्यादा क़रीब है। यहाँ आए किसान संगठनों में से एक 52 वर्षीय अखिल भारतीय किसान सभा के पदाधिकारी डॉ. संजय माधव है, जिनका पेशेवर प्रशिक्षण एक आयुर्वेदिक चिकित्सक के रूप में चूरु ज़िले में हुआ। राजस्थान के हनुमानगढ़ ज़िले से आने वाले संजय के नाना स्वतंत्रता सेनानी थे जिस कारण से ननिहाल पक्ष में राजनैतिक माहौल रहा है लेकिन इनके दादा डॉक्टर और पित्ता इंजीनीयर है तथा राजनीति से कोई लेना-देना नहीं है। इनकी माँ कांग्रेस की नेता है।

90 के दशक में छात्र जीवन के समय इनकी दोस्ती क्षेत्र के क़द्दावर वाम नेता कॉमरेड श्योपत मक्कासर के बेटे से दोस्ती हुई जहां वे वाम विचारधारा के सम्पर्क में आए। जिसके चलते इनका जुड़ाव वाम छात्र संगठन स्टूडेंट्स फ़ेडरेशन अव इंडिया (SFI) से हुआ जिसके साथ उन्होंने लगभग एक दशक तक काम किया। इस दौरान संजय ने एसएफ़आई के राज्य सचिव और राष्ट्रीय उपाध्यक्ष के रूप में काम किया। 2008 के बाद वे पूर्णकालिक कार्यकर्ता के रूप में अखिल भारतीय किसान सभा से जुड़ गए।

मोर्चे पर अपनी दिनचर्या के बारे में संजय बताते है कि रोज़ भूख हड़ताल के लिए 11 लोगों से बातचीत कर उन्हें तैयार करना, आने वाली नई जत्थेबंदियों के रहने-खाने की व्यवस्था करना और 11 बजे तक मंच के संचालन की तैयारी करना शामिल है। अखिल भारतीय किसान सभा के राज्य-सचिव होने के साथ-साथ संजय आल इंडिया किसान संघर्ष कोर्डिनेशन कमेटी के राजस्थान राज्य के समन्वयक भी है। इस पद के चलते संयुक्त किसान मोर्चा के समय-समय पर किए गए आह्वानों को क्रियान्वित करवाना और उसे मोर्चे और राजस्थान में लागू करने की ज़िम्मेदारी भी संजय के कंधों पर है।

शाहजहांपुर सीमा पर राजस्थान के अलावा गुजरात, महाराष्ट्र, मध्यप्रदेश, हरियाणा, उत्तर प्रदेश के किसान शामिल है। कल जम्मू-कश्मीर और केरल से किसानों का जत्था भी पहुँचने वाला है। वर्तमान में मोर्चा 4-5 किमी. तक फैला हुआ है। गंगानगर और हनुमानगढ़ से चले किसानों के पास बड़ी ट्रोल्लियाँ है बाक़ी किसानों के पास छोटी लोरियाँ है जिसमें रहना सम्भव नहीं है। इसलिए यहाँ लोग ज़मीन पर तम्बू लगाकर रह रहे है।

भगत सिंह से प्रेरित संजय अपने दो दशकों से ज़्यादा के ज़्यादा के राजनैतिक जीवन में कई आंदोलनों का हिस्सा बने, उनका नेतृत्व किया लेकिन इस बार का आंदोलन काफ़ी अलग है। वे कहते है, "यह आंदोलन काफ़ी व्यापक है जिसमें राजनैतिक-ग़ैर राजनैतिक हर तरह के लोग शामिल है।

1991 के बाद के उदारीकरण के बाद वाम दल जिन मुद्दों को ज़ोर-शोर से लगातार उठाते रहे, वो सब मुद्दें वाम के साथ-साथ आज आमजन भी उठा रहा है। जनआंदोलनों के लिहाज़ से यह एक ऐतिहासिक पल है। आज एक मुखर जनआवाज़ साम्राज्यवाद, सांप्रदायिकता के ख़िलाफ़ उठ रही है। हमें इस बात की ख़ुशी हैं कि आख़िरकार हमारे सालों के संघर्ष के मुद्दों की नज़ाकत को जनता ने पहचाना और उन मुद्दों पर आज सब एक होकर खड़े है। एक कार्यकर्ता के तौर पर ये मौक़ा मेरा वाम राजनीति पर भरोसे को और मज़बूत करता है।"

आज़ादी के बाद के आंदोलनों में यह आंदोलन सबसे अभूतपूर्व है। अतीत के आंदोलनों के अनुभव के बारे में संजय बताते है, "ज्यादातर आंदोलनों का प्रभाव क्षेत्र काफ़ी सीमित होता है जैसे, 1996 में राजस्थान में जयपुर में बिजली आंदोलन के दौरान 8 दिन का पड़ाव हुआ। घड़साना में 2006 में पानी को लेकर हुए आंदोलन में कई किसानों की जान गई। लेकिन एक सीमा के बाहर इनका प्रभाव नहीं पड़ा। लेकिन इस आंदोलन का प्रभाव क्षेत्र पूरा देश है। और इस आंदोलन के बाद एक बात तय है कि या तो राष्ट्रीय राजनैतिक दलों को अपने तौर-तरीक़े और नीतियों में बदलाव करना होगा नहीं तो लोग उन्हें जड़ से उखाड़ फेंकेंगे। ये इस आंदोलन की ताक़त और जनसमर्थन है जिसके बल पर नेता खड़े है। ये बात किसान नेता भली-भाँति जानते है कि जनता उनके हर कदम को देख रही है, और किसी भी तरह के समझौतें और गलती की बिलकुल भी गुंजाइश नहीं है।"

आंदोलनों में शामिल किसानों की राजनैतिक चेतना और मुद्दे पर जागरूकता ऐसी है कि वे किसी अर्थशास्त्री-कृषिशास्त्री से विमर्श कर सकते है। इस आंदोलन में देश में चल रही बँटवारे की राजनीति के सामने एक व्यापक जन एकता का नज़र पेश किया है जिसमें छात्र, मज़दूर, किसान, व्यापारी और आमजन को एक मंच पर लाकर एक बड़े जन आंदोलन की भूमिका तैयार कर दी है । आंदोलन कब तक चलेगा और इसकी क्या परिणिति होगी ये अभी भविष्य में पता चलेगा लेकिन एक बात तय है कि इस देश की राजनैतिक दिशा इस आंदोलन से बेहतरी की और बढ़ने वाली है।

ज्योति दास

शाहजहांपुर में मेरा अनुभव

रितिक चौधरी

शा19 दिसंबर, वो दिन जब मैं शाहजहांपुर बॉर्डर पर आया। मैं कभी किसी संगठन से नही जुड़ा, और न ही किसी राजनीतिक पार्टी का समर्थक रहा हूँ। आंदोलन में आने का कारण किसानों के साथ खड़े होना, और आंदोलन को समझना था। कि किस प्रकार से इतना बड़ा आंदोलन चल रहा है। आज मुझे इस आंदोलन से जुड़े बीस दिन हो चुके है। इन बीस दिनों का मेरा अनुभव बहुत ही स्मरणीय रहा है।

शाहजहांपुर पर हरियाणा-राजस्थान बॉर्डर पर किसान 12 दिसंबर से डटे हुए है और लगातार अपने हक के लिए सरकार के खिलाफ आवाज़ को बुलंद कर रहे है। मुझे याद है जब मैं यहां आया था तो यहां लोगो की मौजूदगी इतनी नही थी। केवल 600-700 लोग उस समय यहां पर थे। लेकिन उनके हौसले बहुत बुलंद थे। जुबान पर केवल यही बात की हम अपने हक लेने आये है और लेकर ही वापिस जाएंगे।

दूसरी तरफ हरियाणा पुलिस भी अपनी तैयारी मजबूत कर रही थी। ताकि सरकारी आदेशो के अनुसार किसानों को दिल्ली जाने से रोक जा सके। जैसे-जैसे दिन गुरजते गए लोगो की तादात बढ़ती गयी। आज 20 दिन के बाद ये संख्या कई गुना हो गयी है। उस समय यहां केवल हरियाणा, पंजाब और राजस्थान के कुछ क्षेत्रो के किसान ही यहां मौजूद थे। लेकिन अब यहां गुजरात, महाराष्ट्र, उत्तरप्रदेश, मध्यप्रदेश के लोग भी यहां मौजूद है।

माहौल की बात करूँ तो यहां का माहौल में सबको भाने वाला है। एक दम अनुशाषित और लोकतांत्रिक रूप से यह आंदोलन चल रहा है। विरोध के नए-नए तरीको का प्रयोग किया जा रहा है। कविता,लेखन, गीत, चित्रकारी और न जाने कितने ही अलग-अलग तरीकों से सरकार का विरोध किया जा रहा है। न केवल किसान बल्कि मजदूर, छात्र और महिला वर्ग की भी इस आंदोलन में उतनी ही अच्छी भागीदारी है। प्रतिदिन सुबह सरसों के खेतों के बीच चाय की चुस्कियों के बीच देशभक्ति गीतों की आवाज़ कान में गूंजती है। ठंड के मौसम में हज़ारो किसान एक साथ बैठकर खाना खाते है। जहां न जाति पूछी जाती है और न धर्म। एक मंच जो बिल्कुल हरियाणा-राजस्थान की सीमा पर लगा है, हर रोज़ की तरह कार्यक्रम शुरू होता है। जहां क्रांतिकारी गीत गाये जाते है,नारे लगाये जाते है, और पूरे दिन किसानों के दिल में वैसा ही जोश दिखता है जैसा सूर्योदय के समय था।

इतने सुरक्षित माहौल के बीच किसानों को कम मुसीबतों का सामना नही करना पड़ा है। अभी कुछ दिन हुई लगातार बारिश ने किसानों को परेशान भी बहुत किया। सरकार की तरह ही कुदरत ने भी किसानों के हौसलो को तोड़ने की पूरी कोशिश की, परंतु सफल नही हो सकी। किसानों के कैम्पों में पानी घुस गया, बिस्तर भींग गए। सर्द रात में किसानों ने पूरी रात जाग कर बिताई। सरकार और कुदरत दोनों को अपनी हौसलो की मजबूती से परिचित कराया।

मेरे 20 दिन के अनुभव को शब्दों में बयान करना मुश्किल है। और जो मैंने लिखा यह शायद बहुत कम है। इस आन्दोलन में बहुत से लोगो ने अपनी जान भी गवाई, जो कि बहुत ही दुःखद है। उम्मीद है ऐसी खबरें और अधिक सुनने को न मिले। सरकार भी किसानों की मुसीबतों पर ध्यान दे और जल्द से जल्द तीनो कानूनों को रद्द करें। ताकि लाखों की संख्या में देश के अलग अलग कोने से सड़कों पर बैठे किसान जल्द से जल्द खुशी खुशी अपने घर जा सके। उम्मीद है जल्द ही यह आंदोलन एक धनात्मक परिणाम के साथ खत्म होगा।

किताब या लाठी: शाहीन बाग के बाद किसान आंदोलन में "प्रतिरोध के पुस्तकालय" की भूमिका?

हर्षवर्धन (नैशनल हेरल्ड)

शाहीन बाग विरोध स्थल चला गया है, लेकिन इसकी विरासत उन लोगों को प्रेरित करती है जो अधिक समतावादी और लोकतांत्रिक भारत का सपना देखते हैं। ज्यादातर मुस्लिम महिलाओं द्वारा नेतृत्व किया गया, शाहीन बाग विरोध स्थल ने हाल के दिनों में विरोध कला के साथ सबसे अधिक सौंदर्यवादी और विचारशील प्रयोगों में से एक को प्रेरित किया। जामिया मिलिया इस्लामिया और शाहीन बाग विरोध स्थल की दीवारों और सड़कों पर रचनात्मकता के साथ विस्फोट हुआ क्योंकि छात्रों और कलाकारों ने अपने शिविर लगाए और विचारों के साथ प्रयोग किया। विरोध प्रदर्शनों ने भारत के विरोध प्रदर्शनों में बहुत वृद्धि की, जिसने दुनिया भर के लोगों की कल्पना को पकड़ लिया।

शाहीन बाग आंदोलन के सबसे विशिष्ट योगदानों में से एक 'विरोध स्थल पुस्तकालय' की शुरुआत थी। संयुक्त राज्य अमेरिका में सबसे लोकप्रिय प्रदर्शनों में से एक, ऑक्युपाई वॉल स्ट्रीट विरोध के दौरान एक 'विरोध पुस्तकालय' का विचार आया। ऑक्युपाई प्रदर्शनकारियों ने एक तम्बू बनाया और नवंबर 2011 में मैनहट्टन के ज़ुकोटी पार्क में 'पीपल्स लाइब्रेरी' की स्थापना की। पत्रिकाओं और समाचार पत्रों के साथ पुस्तकों के 5000 से अधिक संस्करणों के साथ आयोजित इस तरह के पुस्तकालय में से एक और आखिरकार पुलिस ने उसे जला दिया।

तब से, 'पीपुल्स लाइब्रेरी' की अवधारणा ने दुनिया भर में प्रदर्शनकारियों की कल्पना पर कब्जा कर लिया। इसने 2013 में इस्तांबुल के गीज़ी पार्क की यात्रा की जब लोगों ने सार्वजनिक स्थानों के व्यावसायीकरण का विरोध किया। मेक-शिफ्ट पुस्तकालयों ने एंटी-austerity 15-एम आंदोलन (2011-15) के दौरान स्पेन के विभिन्न हिस्सों में हिस्सा ले और फिर वहां के लोकतंत्र समर्थक आंदोलन के दौरान हांगकांग की यात्रा की।

शाहीन बाग में, छात्रों के एक समूह ने सीएए के विरोध प्रदर्शनों के बीच बस स्टैंड को एक अस्थायी पुस्तकालय में बदलने का फैसला किया। Ule फातिमा शेख सावित्रीबाई फुले लाइब्रेरी 'ने लोगों की कल्पना पर कब्जा कर लिया और जल्द ही मेक-शिफ्ट लाइब्रेरी ने बहुत से दानदाताओं को आकर्षित करना शुरू कर दिया और विभिन्न विरोधी सीएए विरोध स्थल पर समान पुस्तकालयों को प्रेरित किया।

वर्ष 2020, अन्यथा COVID-19 महामारी, आगामी अराजकता, दुख और भारतीय लोगों के हित पर बहुप्रचारित हमले का वर्चस्व वाला तीन साल के कृषि बिल के खिलाफ किसानों के उभार के साथ समाप्त हो गया। भाजपा-नियंत्रित संसद की जल्दबाजी में। किसानों का विरोध केवल तीन खेतों के कानूनों के बारे में नहीं है, बल्कि भारतीय अर्थव्यवस्था के बढ़ते नव-उदारीकरण के खिलाफ है।

इनफैंटलाइज़ेशन के इन प्रयासों के खिलाफ, भोलापन का आरोप, विरोध-स्थल पुस्तकालय इस बात के प्रमाण के रूप में खड़े हैं कि ये लोग 'अशिक्षित लोग नहीं हैं' या 'भेड़ जैसी मानसिकता से पीड़ित हैं'। बल्कि, वे एक ठोस सामाजिक-आर्थिक-राजनीतिक समझ विकसित करने और उस पर कार्य करने के लिए पर्याप्त परिपक्व हैं।

ये पुस्तकालय हिंदुत्ववादी ताकतों के उदय के बाद भारतीय समाज में रेंगते हुए बौद्धिकतावाद के आलोचक भी हैं। (डिस) सूचना के युग में, जब लोग केवल स्मार्टफ़ोन के माध्यम से स्क्रॉल करके विभिन्न विषयों के विशेषज्ञ बन जाते हैं, विभिन्न विषयों पर पुस्तकों वाले इन पुस्तकालयों में ज्ञान की गंभीर खोज के महत्व को पुनः प्राप्त किया जाता है। वे दक्षिणपंथी ताकतों द्वारा सामाजिक विज्ञान और मानविकी पर हमले के खिलाफ मुखरता के प्रतीक हैं जो हमेशा इतिहास के साथ-साथ वर्तमान को विकृत करने के लिए अपने शैतानी एजेंडे के अनुरूप होना पसंद करते हैं। जितना अधिक लोग गंभीर कार्यों को पढ़ते हैं, उतना ही उन्हें सत्ता पक्ष के प्रचार के खिलाफ ढाल दिया जाता है।

प्रोटेस्ट-साइट लाइब्रेरी भी सीखने के बहुत विचार का लोकतंत्रीकरण करते हैं, जो विश्वविद्यालय परिसरों, शिक्षाविदों और थिंक-टैंकों के कुलीन स्थान तक सीमित है। पुस्तकों और कठिन शैक्षणिक भाषा की बढ़ती कीमत इतिहास, दर्शन, राजनीति विज्ञान आदि के गहन ज्ञान से दूर आबादी के एक बहुत बड़े हिस्से को दूर रखती है। पुस्तकों को लोगों के करीब लाने में विरोधाभाषी पुस्तकालयों की महत्वपूर्ण भूमिका है। यह अधिक अनुकूल वातावरण में विचारों और सूचनाओं के व्यापक प्रसार में मदद करता है, जहां लोग वास्तव में भगत सिंह, चे ग्वेरा, अंबेडकर और अन्य क्रांतिकारी कार्यकर्ताओं और विचारकों के विचारों और संघर्षों से संबंधित हो सकते हैं।

ये पुस्तकालय बहुत ही अनिश्चित स्थिति में मौजूद हैं। बारिश और हवा के खतरों के अलावा, पुलिस द्वारा हिंसा और निष्कासन का आसन्न खतरा है और वैंडल द्वारा हंगामा किया जाता है। उनका अस्तित्व अवहेलना और प्रतिरोध का प्रतीक है। वे एक प्रसिद्ध उद्धरण का प्रतीक हैं जो पढ़ता है "जब आप किसी को एक किताब देते हैं, तो आप उन्हें सिर्फ कागज, स्याही और गोंद नहीं देते हैं। आप उन्हें एक पूरे नए जीवन की संभावना देते हैं "।

विचार पुस्तकों में निहित बीज होते हैं, जो लोगों के उत्थान के दौरान एक उपजाऊ जमीन पा सकते हैं और विद्रोही ऊर्जा द्वारा पोषित जंगल की आग की तरह बढ़ सकते हैं। हालांकि दाताओं की सद्भावना के आधार पर अस्थायी और श्रम गहन स्थापना, विरोध स्थल पुस्तकालय उन बीजों के भंडार हैं और इस तरह संभावनाओं से भरे हैं।

कृषि क्षेत्र की पहली जरूरत सुदृढ़ 'कोल्ड चेन'

एमएस श्रीराम प्रोफेसर, सेंटर फॉर पब्लिक पॉलिसी, आईआईएम बेंगलुरु

काल्पनिक कैद से किसानों की रिहाई से क्या हासिल?

सरदार पटेल के कहने पर ही गुजरात में किसानों ने को-ऑपरेटिव संगठन बनाकर दुग्ध विपणन का कार्य अपने हाथ में ले लिया था। कुछ साक्षात्कारों में प्रोफेसर अशोक गुलाटी (कृषि लागत एवं मूल्य आयोग के पूर्व अध्यक्ष) ने फसल की विविधता और कम होते जल स्तर पर काफी गंभीर विचार व्यक्त किए हैं। कृषि बिलों का समर्थन करते हुए उन्होंने कई बार डेयरी किसानों की सफलता का जिक्र किया। अगर यह कहा जाए कि निजी क्षेत्र इस समस्या का समाधान सुझाएगा और कृषि क्षेत्र में निवेश बढ़ेगा तो डेयरी का उदाहरण दिए जाने पर सवाल खड़े होते हैं। यह बाजारों के अच्छा या बुरा होने पर द्विपक्षीय बहस का मुद्दा नहीं है। यहां बात संदर्भ की है।

डेयरी के उदाहरण दिए जाते हैं तो हमें 'सुधार' के लिए आवश्यक परिस्थितियों के बारे में समझना होगा। 1940 में जब डेयरी क्षेत्र में थोड़ी-बहुत हलचल दिखाई दे रही थी, तब किसान बाजार में अपना दूध बेचने के लिए पूरी तरह स्वतंत्र था। तब पोल्सन नामक एक कंपनी ने खेड़ा जिले का दूध खरीदा। किसानों की शिकायत थी कि उन्हें बाजारों में दूध के उचित दाम नहीं मिल रहे हैं। जब वे सरदार पटेल के पास समस्या लेकर पहुंचे, तो उनका कहना था - 'पोल्सन से छुटकारा पाओ।' इस पर किसानों ने दुग्ध हड़ताल कर दी, पोल्सन को दूध की आपूर्ति रोक दी, सारे किसान त्रिभुवन दास पटेल के नेतृत्व में एकजुट हो गए और को-ऑपरेटिव संगठन बनाकर दूध के विपणन का कार्य अपने हाथ में ले लिया। क्या 'पोल्सन से छुटकारा पाओ' का आह्वान आज कुछ उद्योगपतियों के बहिष्कार में तब्दील हो गया है? उस आह्वान का परिणाम इतिहास बन गया। अमूल को-ऑपरेटिव संघ विकसित हुआ, जहां किसान खुद मालिक बना। अमूल की कहानी शुरू होती है 1946 से। शुरुआत दूध खरीदने से हुई। फिर प्रसंस्करण शुरू हुआ। सेंट्रल फूड टेक्नोलॉजिकल सराहती रिसर्च इंस्टीट्यूट (मैसूर) की तकनीक से भैंस के दूध से मिल्क पाउडर और पनीर बनाया गया। नेस्ले के पास भी यह तकनीक नहीं थी! 27 साल बाद इन को-ऑपरेटिव समूहों ने मिलकर गुजरात फेडरेशन की स्थापना की। तत्कालीन प्रधानमंत्री लाल बहादुर शास्त्री अमूल के प्रदर्शन से प्रभावित हुए और उसी मॉडल का अनुकरण करते हुए राष्ट्रीय डेयरी विकास बोर्ड का गठन हुआ। 1970 में शुरू हुआ भारत का डेयरी अभियान 'श्वेत क्रांति' 1996 में संपूर्ण हुआ। यह सब लाइसेंस परमिट राज के दौरान हुआ।

बाजार के प्रभाव से अलग! आज अगर डेयरी मजबूत स्तम्भ की तरह खड़ा है तो उसका आधार है-पांच दशक से अधिक का जन निवेश। वेल्यू चेन, लॉजिस्टिक्स, स्टोरेज, प्रोसेसिंग और मार्केटिंग इंफ्रास्ट्रक्चर की बात की जाए तो क्या संपूर्ण कृषि क्षेत्र डेयरी क्षेत्र के समतुल्य है? अगर नहीं, तो सवाल उठता है कि इसे कैसे समतुल्य बनाया जाए? इसके लिए एक रणनीति की आवश्यकता है। अपनी सफलताओं को सराहने में कोई बुराई नहीं होती। कृषि क्षेत्र के लिए जरूरी है मंडी, वेयरहाउसिंग, प्रोसेसिंग, एकत्रीकरण, कीमत निर्धारण और लॉजिस्टिक्स में निवेश की। अगर हम किसान उत्पादक संगठनों का रास्ता अपनाते हैं तो यह बेहतर होगा और विस्तारीकरण के इस काम में दशकों लग जाएंगे। नीतियों के केंद्र में इन मुद्दों पर फोकस करना जरूरी है न कि किसानों को किसी 'काल्पनिक कैद' से मुक्ति दिलाने पर। कृषि क्षेत्र के लिए एक मजबूत कोल्ड चेन विकसित किए जाने तक हम इन कृषि कानूनों को ठंडे बस्ते में डाल सकते थे। याद रखिए सरदार पटेल ने ही कहा था - 'पोल्सन न काडिनाको'। उम्मीद है सरकार उन महात्माओं से तो प्रेरणा लेगी ही, जिनको वह सराहती हैं उनके शब्दों को मूर्त रूप देने में चूक की गुंजाइश कहां है!

ले मशालें चल पड़े हैं लोग मेरे गाँव के

बल्ली सिंह चीमा

ले मशालें चल पड़े हैं लोग मेरे गाँव के ।
अब अँधेरा जीत लेंगे लोग मेरे गाँव के ।

कह रही है झोपडी औ' पूछते हैं खेत भी,
कब तलक लुटते रहेंगे लोग मेरे गाँव के ।

बिन लड़े कुछ भी यहाँ मिलता नहीं ये जानकर,
अब लड़ाई लड़ रहे हैं लोग मेरे गाँव के ।

कफ़न बाँधे हैं सिरों पर हाथ में तलवार है,
ढूँढने निकले हैं दुश्मन लोग मेरे गाँव के ।

हर रुकावट चीख़ती है ठोकरों की मार से,
बेड़ियाँ खनका रहे हैं लोग मेरे गाँव के ।

दे रहे हैं देख लो अब वो सदा-ए-इंक़लाब,
हाथ में परचम लिए हैं लोग मेरे गाँव के ।

एकता से बल मिला है झोपड़ी की साँस को,
आँधियों से लड़ रहे हैं लोग मेरे गाँव के ।

तेलंगाना जी उठेगा देश के हर गाँव में,
अब गुरिल्ले ही बनेंगे लोग मेरे गाँव में ।

देख 'बल्ली' जो सुबह फीकी दिखे है आजकल,
लाल रंग उसमें भरेंगे लोग मेरे गाँव के ।

EMAIL: timestrolley@gmail.com
WEBSITE: www.trollytimes.online
FACEBOOK: trolleytimes
TWITTER: timestrolley
INSTAGRAM: trolley_times_official
SCAN THIS FOR A PDF

We are thankful to Suchetna Singh, Khushveer Dhaliwal, Pawan Puneet Brar and Sargam Toor.

किसान मज़दूर संघर्ष के महानायक - सरदार तेजा सिंह सुतन्तर

एडवोकेट सिमरनजीत कौर गिल

आज के किसान संघर्ष में जहाँ 1907 के 'पगड़ी सँभाल जट्टा' आंदोलन हमारे जीत के जज़्बे को बल दे रहा है वहीँ हमारे वो उन स्वत्रंत्रता सेनानी, जिन्हें हम आज के समय में बदल रहे इतिहास के चलते हौले हौले भुलाते जा रहे हैं, का जीवन आज भी हमारा पथ प्रदर्शन कर रहा है। इन्हीं महान नेताओं में से एक थे सरदार तेजा सिंह सुतन्तर। आप वो महान किसान कामगार नेता थे जिन्होंने अपनी पूरी उमर संघर्ष के नाम कर दी। इन्होंने जहाँ गदर लहर के योद्धाओं के रहनुमाई में देश की सेवा की और 'किरती किसान यूनियन' के नेता बनकर किसान कामगार संघर्षों की अगवाई भी की।

सुतन्तर जी का जन्म पँजाब के ज़िला गुरदासपुर के गाँव अलूणा में 16 जुलाई 1901 को भाई किरपाल सिंह जी के घर हुआ। उनका पहला नाम समुंद सिंह रखा गया था। स्कूली शिक्षा पूरी करके उन्होंने ख़ालसा कालेज अमृतसर में दाखिला लिया और 18 साल की उम्र तक सरदार अजीत सिंह के लैक्चरों से लेकर सूफ़ी अंबा प्रसाद और लाला हरदयाल के लेखों का गहन अध्ययन कर चुके थे। 13 अप्रैल 1919 के जलियांवाला बाग़ के निर्मम कांड से आहत होकर वो ख़ालसा कॉलेज छोड़कर ब्रिटिश हुकूमत के ख़िलाफ़ विद्रोह में कूद पड़े। तब से लेकर आप देहांत तक ख़िलाफ़त आंदोलन से लेकर अकाली लहर और किरती किसान आंदोलन में आगे बढ़कर भाग लेते रहे।

सरदार तेजा सिंह सुतन्तर ने साल 1920 से 1925 तक गुरुद्वारा सुधार लहर में जी जान से काम किया। अपने पिता से प्रेरणा लेकर उन्होंने अपने इलाके में सिख भाईचारे का एक स्वतंत्र (पंजाबी में सुतन्तर) जत्था तैयार किया जिसने 6 सितंबर 1921 को गुरदासपुर ज़िले के गाँव तेजा कलां, वीला तेजा के गुरद्वारा को चरित्रहीन महंतों के कब्जे से स्वतंत्र करवाया। तब से इस स्वतन्त्र जत्थे के अगुआ बनकर तेजा के गुरद्वारा के नाम से समुंद सिंह का नाम तेजा सिंह सुतन्तर हो गया।

एक धर्म प्रचारक होने से लेकर गदरी बाबाओं के साथ स्वतन्त्रता संग्राम में अहम भूमिका निभाते हुए वो हमेशा एक किसान रहे और किसान मज़दूरों के हक की मशाल जलाए रखने वाले तेजा सिंह 'लाल झंडा' पत्र के संपादक भी रहे। स्वतन्त्रता संग्राम को जंगी अंदाज़ से लड़ना सीखने के लिए उन्होंने 'आज़ाद बेग' नाम से तुर्की की फौज में भर्ती होकर सैनिक सिखलाई भी ली। इसके साथ वो बर्लिन के रास्ते यूरोपी देशों की यात्रा करते हुए अमेरिका जा पहुँचे और वहाँ के भारतीयों को क्रांति के लिए एकजुट किया। फ़िर आपने दक्षिणी अमेरिका का रुख़ किया और मैक्सिको, क्यूबा, पनामा, अर्जेंटीना, उरुग्वे और ब्राज़ील गए जहाँ इन्हें किसान महानायक सरदार अजीत सिंह (शहीद भगत सिंह के चाचा अजीत) के संग में और परिपक्व हुए। फ़िर आप अमेरिका में किरती किसान सभा के हैडक्वार्टर होते हुए आप भारत में सभा के दिशा निर्देशों को संघर्ष में तब्दील करने के लिए पंजाब लौट आए।

जनजागृति के लिए आप शिक्षा को बहुत प्रचारित करते थे और उसके लिए उन्होंने जनसामान्य के सहयोग से पातड़ां में 'किरती कॉलेज' कीं नींव रखी जो आज के पंजाब के पटियाला ज़िला में स्थित है। उनके देहांत के बाद राज्य सरकार ने यह कॉलेज अपने अधिकार में ले लिया।

आप लाल कम्युनिस्ट पार्टी हिन्द यूनियन के राष्ट्रीय कमेटी मेंबर और जनरल सेक्रेटरी भी रहे और भारतीय कम्युनिस्ट पार्टी के संस्थापक मैंबर बने। 1937-45 तक पंजाब लेजिस्लेटिव असेंबली और 1964-69 तक पंजाब लेजिस्लेटिव काउंसिल में रहे सुतन्तर 1971 में आप पँजाब के संगरूर संसदीय क्षेत्र से भारतीय कम्युनिस्ट पार्टी के प्रत्याशी के सांसद बनकर भारतीय संसद में किसान मज़दूर की आवाज़ बनकर दाखिल हुए। 12 अप्रैल 1973 को 72 वर्ष की उम्र में संसद में किसान हितों पर बहुत भावुकता से बोलते हुए उन्हें दिल का दौरा आया जिससे उनका देहांत हो गया।

किसान मज़दूर संघर्षों के महानायकों में से एक सरदार तेजा सिंह सुतन्तर जी के शरीर की मृत्यु को चाहे आधी शताब्दी होने को है लेकिन किसान मज़दूर का नारा बुलंद करती उनकी आवाज़ 2020 की किसान क्रांति में भी गूँज रही है और आगे भी गूंजती रहेगी। हमारे ऐसे बेमिसाल जननायक को हमारा प्रणाम है।

कौन हैं वे किसान संगठन जो कृषि क़ानूनों पर मोदी सरकार को दे रहे हैं समर्थन?

बसंत कुमार, न्यूज़ लॉंड्री // सरल रूप - सुचेतना सिंह

	मोदी सरकार के झूठे दावे	उनकी सचाई
1	केंद्रीय कृषि मंत्री नरेंद्र तोमर अलग-अलग 'किसान संगठनों' से कृषि कानूनों के समर्थन का दावा कर रहे हैं । उन्होंने ट्वीट करते हुए लिखा "लखनऊ उत्तर प्रदेश के "राष्ट्रीय युवा वाहिनी" से प्राप्त नए कृषि सुधार कानूनों के समर्थन में प्राप्त पत्र"।	इस संस्थान के प्रमुख उद्देश्य के रूप में 'गौशालाओं और अनाथ आश्रमों का निर्माण, गोरक्षा, भ्रष्टाचार उन्मूलन में सहभागिता' लिखा हुआ है और कृषि शब्द का जिक्र कहीं भी नहीं है।
2	कृषि क़ानूनों का समर्थन कर रहे 12 'किसान संगठनों' से मिला पत्र दिल्ली में आयोजित एक कार्यक्रम में किसान संगठनों के प्रमुखों ने उन्हें सौंपा।	इन 12 में से पांच संगठनों के प्रमुख भारतीय जनता पार्टी के सदस्य हैं। एक संगठन खुद को बीजेपी का सहयोगी संगठन होने दावा करता है।
3	राष्ट्रीय युवा वाहिनी के अंतरराष्ट्रीय अध्यक्ष पंडित हरीश गौतम द्वारा लिखित समर्थन पत्र की शुरुआत में लिखा है, "राष्ट्रीय युवा वाहिनी (भारतीय जनता परिषद) सदैव ही भारतीय जनता पार्टी के सहयोग में रही है। आज राष्ट्रीय युवा वाहिनी किसान बिलों के समर्थन में सम्पूर्ण रूप से सरकार के साथ है।"	राष्ट्रीय युवा वाहिनी संगठन बीजेपी का सहयोगी संगठन है। यह बात उनके लेटर हेड पर भी लिखी हुई है।
4	राष्ट्रीय युवा वाहिनी के राष्ट्रीय अध्यक्ष केडी शर्मा संगठन के खेती-किसानी से जुड़ाव के संबंध में पूछे गए सवाल पर उनका जवाब है, "हमारे संगठन में किसान प्रकोष्ट भी है"।	किसान प्रकोष्ट के प्रमुख के बारे में जानकारी मांगने पर शर्मा बताते हैं, "अभी तक इस पद पर कोई नहीं है। अलग से हमने किसी को भागीदारी नहीं दी है।"
5	केडी शर्मा कहते हैं, "दिल्ली में जो प्रदर्शन हो रहा है उसमें किसान तो हैं ही नहीं। किसानों को विपक्ष बरगला रहा है"।	जब उनसे पूछा गया की कृषि बिल के समर्थन में प्रदर्शन करने पर कितने किसान उनके साथ आ सकते हैं, इस सवाल के जवाब में शर्मा बताते हैं, "24 घंटे हमारे साथ एक हज़ार लोग ऐसे हैं जो कहीं भी प्रदर्शन करने आ सकते हैं। इसमें 250 किसान होंगे। 250 किसान हमारे साथ कभी भी आ सकते हैं।" केवल 250!
6	केंद्रीय कृषि मंत्री नरेंद्र तोमर ने राष्ट्रीय अन्नदाता यूनियन द्वारा कृषि बिलों के समर्थन में लिखा एक पत्र साझा किया। तोमर लिखते हैं "लखनऊ उत्तर प्रदेश के 'राष्ट्रीय अन्नदाता यूनियन' से नए कृषि सुधार कानूनों के समर्थन में प्राप्त पत्र। जिसमें कहा गया कि हम पूर्ण रूप से सरकार के साथ हैं।"	राष्ट्रीय अन्नदाता यूनियन के अध्यक्ष राम निवास यादव है जिनके इस समर्थन पत्र पर भी हस्ताक्षर हैं। राम निवास यादव बीजेपी के समान्य सदस्य नहीं हैं बल्कि उत्तर प्रदेश की राजधानी लखनऊ में बीजेपी के सात साल तक जिला अध्यक्ष रह चुके हैं। वह साल 2019 में 22 दिसंबर तक इस पद पर थे, जिसके बाद से वे पार्टी के वरिष्ठ सदस्य के रूप में काम कर रहे हैं।
7	सरकार को समर्थन देने वाले संगठनों में हरियाणा के पलवल जिले के प्रगतिशील किसान क्लब और गुरुग्राम का उन्नतशील किसान क्लब भी शामिल है। प्रगतिशील किसान क्लब के लेटर हेड पर लिखे गए पत्र को साझा करते हुए कृषि मंत्री ने लिखा 'हरियाणा के "प्रगतिशील किसान क्लब" से प्राप्त नए कृषि सुधार कानूनों के समर्थन में प्राप्त पत्र'।	केंद्रीय कृषि मंत्री ने लिखा कि हरियाणा के प्रगतिशील किसान क्लब से उन्हें समर्थन मिला है लेकिन ऐसा नहीं है। यह समर्थन सिर्फ एक जिले के क्लब प्रमुख द्वारा दिया गया है। हिसार के क्लब प्रमुख राजेंद्र लम्बा और फतेहाबाद के बलबीर सिंह घरवाल से बात होने पर दोनों ने बताया कि "हम लोग इसके खिलाफ हैं। बलबीर सिंह घरवाल बताते हैं कि हमारे लोग तो दिल्ली के टिकरी बॉर्डर भी गए हैं। हम इसके खिलाफ हैं।"
8	सरकार के लिखे अपने पत्र में इन दोनों संगठनों ने एक वाक्य में अपना समर्थन देते हुए लिखा है, "हम सरकार द्वारा किसानों के हित में लागू हुए कृषि कानूनों का समर्थन करते हैं।"	पलवल के प्रगतिशील किसान क्लब के प्रमुख बिजेंद्र सिंह दलाल भारतीय जनता पार्टी से जुड़े तो नहीं हैं लेकिन उनके सोशल मीडिया पर बीजेपी नेताओं के साथ कई तस्वीरें नजर आती हैं। कहीं रक्षा मंत्री राजनाथ सिंह के साथ बैठे हैं, कहीं वित्त मंत्री निर्मला सीतारमण के साथ। वहीं दूसरी तरह उन्नतिशील किसान क्लब के गुरुग्राम प्रमुख मानसिंह यादव साल 2019 में इनेलो छोड़कर बीजेपी में शामिल हुए थे। एक तरफ हरियाणा के लाखों किसान सड़कों पर हैं। अपने संगठन के बारे में बताते हुए दलाल कहते हैं, "हम कोई किसान यूनियन नहीं हैं। हम प्रगतिशील किसान हैं। सरकार की तरफ से जो अच्छे काम होते हैं हम किसानों तक पहुंचाते हैं। हमारे संगठन से लगभग 500 किसान जुड़े हुए हैं"।
9	मानसिंह यादव ने कृषिमंत्री से मुलाकात के बाद मीडिया से कहते नज़र आते हैं, "किसान एक ऐसी बिरादरी है जिसको कोई भी बहका सकता है। यदि इस अध्यादेश को पढ़ लें तो सारा रोग खत्म हो जाएगा। लोग बहकावे में आ ही सकते हैं। बाकी जो 70 साल से एक मामला चलता आ रहा है। हमारे अनाज की जो बोली लगती है वो खत्म होगी। कुछ ना कुछ बदलाव तो चाहिए. 70 साल से बदलाव नहीं हुआ तो हम गरीब के गरीब हैं. एकबार इसे देख लो।"	जब मानसिंह यादव से पूछा कि क्या उन्होंने तीन क़ानूनों को पढ़ा है तो इसका जवाब देते हुए उन्होंने कहा, "हम तो अनपढ़ आदमी हैं। हमने कानून की पेचीदिगियों की समझ भी नहीं है। हमारे क्लब के अधिकांश सदस्यों का मानना है कि 70 साल से हम एक ढर्रे पर चल रहे थे। कोई बदलाव हुआ है तो उसे देखना चाहिए। क्या पता हमें यहां ग्राहक ज़्यादा मिल जाएं। एक बार इसका परिणाम तो देख लेते फिर तय करते।"
10	कृषि मंत्री ने अखिल भारतीय बंग परिषद' नाम के एक संस्थान द्वारा कृषि कानूनों के समर्थन में सरकार को पत्र को साझा करते हुए लिखा "अखिल भारतीय बंग परिषद' से नए कृषि सुधार कानूनों के समर्थन में प्राप्त पत्र। उन्होंने कहा कि ये कृषि कानून, किसानों की आर्थिक दशा को सुधारने में सहायक बनेंगे।	डेढ़ साल पहले बने 'अखिल भारतीय बंग परिषद' के मुख्य उद्देश्यों में खेती-किसानी शामिल नहीं है। इस संगठन के राष्ट्रीय अध्यक्ष दिल्ली में रहने वाले अरुण मुखर्जी भारतीय जनता पार्टी के नेता के साथ-साथ आरएसएस के व्यापारिक संगठन स्वदेश जागरण मंच के राष्ट्रीय परिषद के सदस्य भी हैं। दिल्ली सरकार और बीजेपी के बीच एमसीडी के कथित 13000 करोड़ की मांग को लेकर बीजेपी द्वारा किए गए प्रदर्शन में मुखर्जी शामिल भी हुए हैं।
11	कृषि मंत्री ने इंडियन किसान यूनियन नाम के एक संगठन द्वारा कृषि कानूनों के समर्थन में सरकार को पत्र को साझा करते हुए लिखा "नई दिल्ली के "इंडियन किसान यूनियन" से प्राप्त नए कृषि सुधार क़ानूनों के समर्थन में प्राप्त पत्र। उन्होंने इन क़ानूनों को किसान हितैषी व किसानों को आत्मनिर्भर बनाने वाला बताया।"	इंडियन किसान यून्यन के प्रमुख 55 वर्षीय चौधरी राम कुमार वालिया हैं, जो उत्तराखंड के मान्यता प्राप्त राज्यमंत्री रह चुके हैं। लम्बे समय तक कांग्रेस में रहे वालिया अब भारतीय जनता पार्टी से जुड़ गए हैं।
12	भारतीय कृषक समाज से मिले समर्थन पत्र को साझा करते हुए कृषि मंत्री ने लिखा, "गाज़ियाबाद उत्तर प्रदेश के "भारतीय कृषक समाज" से प्राप्त नए कृषि सुधार कानूनों के समर्थन में पत्र। उन्होंने इस पत्र में कृषि कानूनों का समर्थन करते हुए इसे किसान हित में एक बड़ा साहसिक व ऐतिहासिक कदम बताया है"।	कृष्णवीर चौधरी भी बीजेपी के सदस्य हैं। वे खुद को समान्य कार्यकर्ता बताते हुए कहते हैं कि करोड़ो लोगों की तरह मैं भी बीजेपी का एक सदस्य हूँ। भारत सरकार को कृषि बिलों पर समर्थन देने के साथ-साथ इनकी भूमिका अन्य कई संगठनों से समर्थन दिलाने में भी नजर आती है।